

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:
«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική: 1081-1261

Τζώτζης Χρήστος

Αθήνα, 2017

Περιεχόμενα

Κεφάλαιο 1	Σελίδα
ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΥΨΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ	
1.1 Διαστάσεις της Υψηλής Στρατηγικής	5
1.2 Μακροσκοπικές υψηλές στρατηγικές	6
Κεφάλαιο 2	
Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΟΥ ΑΛΕΞΙΟΥ ΚΟΜΝΗΝΟΥ	
2.1 Εισαγωγή	8
2.2 Σταθεροποίηση και αντιμετώπιση εξωτερικών απειλών	10
2.3 Το Βυζάντιο και η 1η Σταυροφορία	16
2.4 Η υψηλή στρατηγική του Αλέξιου Κομνηνού	18
2.5 Στρατιωτικής στρατηγική του Αλέξιου Κομνηνού	19
2.6 Συμμαχίες και εξισορροπητικοί ελιγμοί	21
Κεφάλαιο 3	
ΑΠΟ ΤΟΝ ΙΩΑΝΝΗ ΚΟΜΝΗΝΟ ΕΩΣ ΤΗΝ 4Η ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ	
3.1 Η βασιλεία του Ιωάννη Κομνηνού	23
3.2 Η βασιλεία του Μανουήλ Κομνηνού	29
3.3 Η πτώση των Κομνηνών και η πορεία προς την καταστροφή	34
3.4 Η Βυζαντινή υψηλή στρατηγική από τον Ιωάννη Κομνηνό έως την 4η Σταυροφορία	40
3.5 Ο στρατός κατά την περίοδο των Κομνηνών	43

Κεφάλαιο 4

Σελίδα

Η ΔΙΑΣΠΑΣΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

4.1 Εισαγωγή	44
4.2 Η θεμελίωση της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας	45
4.3 Στρατιωτική επέκταση υπό τον Ιωάννη Δούκα Βατάτζη και ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης το 1261	46
4.4 Υψηλή στρατηγική των αυτοκρατόρων της Νίκαιας	49
Συμπεράσματα	52
Βιβλιογραφία	55

Κεφάλαιο 1

1.1 Διαστάσεις της Υψηλής Στρατηγικής

Η στρατηγική αφορά τις συγκρούσεις δύο ή περισσότερων αντίπαλων θελήσεων και αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο οι αντίπαλες πλευρές χρησιμοποιούν ή απειλούν να χρησιμοποιήσουν ένοπλη βία για να κάμψουν την θέληση του αντιπάλου τους. Καθώς όμως ο πόλεμος δεν είναι ένα αποκλειστικά στρατιωτικό φαινόμενο, οι αντίπαλες πλευρές χρησιμοποιούν και άλλα μέσα για να επιβληθούν των αντιπάλων τους. Η υψηλή στρατηγική σε μία ένοπλη σύγκρουση περιλαμβάνει το σύνολο των μέσων που χρησιμοποιούν οι αντίπαλες πλευρές με στόχο την προώθηση των πολιτικών τους στόχων και αποτελείται από πέντε διαστάσεις:

α) την στρατιωτική στρατηγική: αναφέρεται στην χρήση ένοπλης βίας σε ξηρά, θάλασσα και αέρα με στόχο την προώθηση των πολιτικών σκοπών των εμπολέμων. Η χρήση της ένοπλης βίας βέβαια δεν αποτελεί αυτοσκοπό, καθώς μπορεί η μία πλευρά να υποκύψει στις απαιτήσεις της άλλης, χωρίς να χρειαστεί να πραγματοποιηθεί η σύγκρουση. Η χρήση της ένοπλης βίας έχει τρεις βασικούς επιχειρησιακούς στόχους: την καταστροφή των ενόπλων δυνάμεων του αντιπάλου, την κατάκτηση και υπεράσπιση εδάφους και την καταστροφή των άλλων συντελεστών ισχύων του αντιπάλου, όπως η οικονομία και το ηθικό του πληθυσμού.

β) την οικονομική διάσταση: αναφέρεται στην υλική υποστήριξη των πολεμικών επιχειρήσεων αλλά και στην υπονόμηση της οικονομικής υποστήριξης των ενόπλων δυνάμεων της άλλης πλευράς, κάτι που αποτελεί και έναν από τους επιχειρησιακούς στόχους της στρατιωτικής στρατηγικής.

γ) την εσωτερική πολιτική: η διάσταση της εσωτερικής πολιτικής αφορά κυρίως την ικανότητα ενός πολιτικού συστήματος να αντλεί πόρους από τον πληθυσμό του για να υποστηρίξει τις ένοπλες δυνάμεις και να οργανώσει την αμυντική ή επεκτατική πολιτική του. Παράλληλα συμπεριλαμβάνει την κρατική οργάνωση, την συνοχή του πολιτικού συστήματος και την εσωτερική νομιμοποίηση μιας πολεμικής προσπάθειας,

τόσο στο εσωτερικό της μίας όσο και στο εσωτερικό της άλλη πλευράς, χρησιμοποιώντας προπαγάνδα και ψυχολογικό πόλεμο.

δ) την διεθνή νομιμοποίηση: η διεθνής νομιμοποίηση αφορά κατά πόσο οι πολεμικοί σκοποί και τα πολιτικά μέσα συμβαδίζουν με τις επικρατούσες διεθνείς αξίες και το πνεύμα της εποχής και εξαρτάται από τις ενέργειες των εμπόλεμων για τον επηρεασμό της διεθνούς κοινής γνώμης. Η διάσταση αυτή μπορεί να επηρεάσει την στάση τρίτων δυνάμεων προς τους εμπόλεμους.

ε) την διπλωματία: αναφέρεται στις προσπάθειες των εμπόλεμων να εξασφαλίσουν την συμμετοχή ή την υποστήριξη τρίτων δυνάμεων σε μία πολεμική σύμπραξη. Κύριο στοιχείο της πολεμικής διπλωματίας είναι η προσπάθεια να πεισθούν τρίτες δυνάμεις ότι το εθνικό τους συμφέρον συμβαδίζει με την είσοδο ή την διατήρηση μια μεροληπτικής στάσης προς έναν εκ των εμπόλεμων. Η διπλωματία στον πόλεμο αφορά επίσης την σύναψη μίας ευνοϊκής συνθήκης, μέσω της οποίας θα κυρώνεται η αποδοχή της θέλησης της μίας πλευράς.¹

1.2 Μακροσκοπικές υψηλές στρατηγικές

Η επιβίωση των δρώντων μέσα στο άναρχο και ανασφαλές περιβάλλον στο οποίο ο κίνδυνος της ένοπλης βίας ελλοχεύει κάθε στιγμή εξασφαλίζεται από τέσσερις αρχέτυπες στρατηγικές:

α) στρατηγική της στρατιωτικής ανάσχεσης-επέκτασης: ο δρών προσπαθεί να αναπτύξει τις δικές του δυνάμεις ώστε να αμυνθεί και να επιβληθεί έναντι όσων των απειλούν. Κεντρικό στοιχείο αυτής της στρατηγικής αποτελεί η χρήση ή απειλή χρήσης ένοπλης βίας. Μέσω της στρατιωτικής ισχύος μπορεί να ελεγχθεί πολύ πιο εύκολα η συμπεριφορά των μονάδων του διεθνούς συστήματος σε σχέση με άλλα μέσα, όπως οι διεθνείς κυρώσεις. Όταν όμως χρησιμοποιείται από μόνη της μπορεί να επιφέρει δυσβάστακτο βάρος καθώς απαιτεί ισχυρές ένοπλες δυνάμεις που μπορούν να αντιμετωπίσουν όλους τους δυνητικούς αντιπάλους ενός κράτους.

---

¹ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική: 6ος-11ος αιώνας*, σελ.16-22

β) στρατηγική των συμμαχιών: ο δρών συμμαχεί με άλλες δυνάμεις με σκοπό την επίτευξη κάποιων κοινών σκοπών στα πλαίσια του διεθνούς ανταγωνισμού. Οι συμμαχίες πλεονεκτούν στο γεγονός ότι συγκεντρώνουν πόρους και ισχύ για την επίτευξη κοινών σκοπών, περιορίζοντας όμως την ελευθερία δράσης των συμμετεχόντων κρατών.

γ) στρατηγική των εξισορροπήσεων: ο δρών προσπαθεί να εξουδετερώσει τις εξωτερικές απειλές μέσω ισορροπιών με άλλες μονάδες του διεθνούς συστήματος. Η στρατηγική των εξισορροπήσεων χαρακτηρίζεται από μεγάλη ευελιξία μεταξύ των δυνάμεων. Η εξουδετέρωση των απειλών μπορεί να συντελεστεί με πολύ χαμηλό κόστος, όμως οι ευκαιριακές συνεργασίες προς όφελος μίας πλευράς μπορούν αργότερα να στραφούν εύκολα εις βάρος της.

δ) στρατηγική του κατευνασμού: ο δρών προσπαθεί να αντιμετωπίσει τις εξωτερικές απειλές μέσω μονομερών ή αμοιβαίων παραχωρήσεων, με στόχο την προσωρινή ή συνολική υπέρβαση της αντιπαλότητας. Ο κατευνασμός μπορεί να μειώσει το συγκρουσιακό στοιχείο στις εξωτερικές σχέσεις ενός κράτους, μπορεί όμως να εκληφθεί και ως ένδειξη αδυναμίας και να αυξήσει τις απαιτήσεις και την επιθετικότητα του αντιπάλου.

Οι τέσσερις αυτές στρατηγικές δεν αποκλείουν η μία την άλλη. Σπάνια στην ιστορία μία δύναμη βασίστηκε μόνο σε μία από αυτές. Αντίθετα δύο ή και περισσότερες από αυτές τις στρατηγικές συνδυάζονταν με στόχο την επίτευξη της ασφάλειας.²

---

² Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική: 6ος-11ος αιώνας*, σελ.22-29

Κεφάλαιο 2

2.1 Εισαγωγή

Ο θάνατος του Βασίλειου Β' Βουλγαροκτόνου το 1025 έφερε, πέρα από το τέλος της Μακεδονικής δυναστείας³ και το τέλος της βυζαντινής ηγεμονίας στην Μ. Ανατολή και την Ανατολική Ευρώπη. Μέχρι τότε το Βυζάντιο, υπό την ηγεσία σημαντικών στρατηγών-αυτοκρατόρων όπως ο Ιωάννης Τζιμισκής, είχε καταφέρει να απωθήσει τους Άραβες και να περάσει στην αντεπίθεση στο μέτωπο της Μικράς Ασίας, γλιτώνοντας την από τις συνεχείς αραβικές επιδρομές. Στα Βαλκάνια, η κατάκτηση της Βουλγαρίας από τον Βασίλειο Β' και η επαναφορά των βυζαντινών συνόρων στον Δούναβη εξασφάλισε την Κωνσταντινούπολη από επιδρομές μέσω της βαλκανικής ενδοχώρας και έφερε σχεδόν ολόκληρη την χερσόνησο κάτω από την αυτοκρατορική επιρροή. Στον διπλωματικό τομέα, με κύριο όπλο τον Χριστιανισμό, κατάφερε να εκχριστιανίσει και να εκπολιτίσει Βούλγαρους και Ρώσους ενώ παράλληλα επιδίωξε στενότερες σχέσεις με τους ηγεμόνες της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Όλα αυτά αποτέλεσαν παρελθόν με τον θάνατο του Βασίλειου Β'. Μια σειρά από αδύναμους ηγεμόνες εξασθένησε την αμυντική ικανότητα της Αυτοκρατορίας και σπατάλησε αλόγιστα τους οικονομικούς της πόρους, οδηγώντας την σε μία περίοδο πολιτικής, στρατιωτικής, οικονομικής και εδαφικής στασιμότητας και παρακμής. Στο εσωτερικό, οι ισχυρές στρατιωτικές οικογένειες της Μ. Ασίας άρχισαν και πάλι να ενισχύουν την επιρροή τους ενώ στα εξωτερικά σύνορα της Αυτοκρατορίας έκαναν την εμφάνιση τους νέοι και επικίνδυνοι εχθροί. Στα δυτικά, οι Νορμανδοί εισέβαλλαν στην Νότια Ιταλία και κατέκτησαν σιγά-σιγά όλες τις βυζαντινές κτήσεις, απειλώντας παράλληλα τα βαλκανικά εδάφη του Βυζαντίου. Στα βόρεια σύνορα της Αυτοκρατορίας έκαναν την εμφάνιση τους νομαδικές φυλές όπως οι Πατζινάκες και οι Ούζοι, οι οποίοι με τις επιδρομές τους αναστάτωσαν τα Βαλκάνια. Στα ανατολικά, ακόμα μεγαλύτερη ζημιά έκαναν οι Σελτζούκοι Τούρκοι, οι οποίοι κατέλαβαν μετά την μάχη του Μαντζικέρτ (1071) ολόκληρη σχεδόν την Μικρά Ασία, της περιοχής

---

³ Ο Βασίλειος Β' δεν παντρεύτηκε και δεν άφησε αρσενικούς απογόνους που μπορούσαν να τον διαδεχθούν. Το τυπικό τέλος της Μακεδονικής δυναστείας ήρθε το 1056 με τον θάνατο της Θεοδώρας της Πορφυρογέννητης.

που αποτελούσε για αιώνες την κύρια πηγή των φορολογικών εσόδων και που προμήθευε την Βυζαντινή Αυτοκρατορία με τους καλύτερους στρατιώτες.⁴

Η καθοδική αυτή πορεία τερματίστηκε με την άνοδο στην εξουσία του Αλέξιου Α' Κομνηνού, ο οποίος προερχόταν από την στρατιωτική αριστοκρατία της Μικράς Ασίας. Ο Αλέξιος Α' κατάφερε να αναδιοργανώσει τον στρατό, την οικονομία και να επεκτείνει την βυζαντινή επιρροή, κυρίως στα Βαλκάνια και λιγότερο στην Μικρά Ασία. Με την βοήθεια των Βενετών κατάφερε να αποκρούσει τον κίνδυνο των Νορμανδών ενώ με την βοήθεια των Σταυροφόρων κατάφερε να ανακτήσει τις πιο εύφορες περιοχές της Μ. Ασίας από τους Σελτζούκους, χωρίς να καταφέρει όμως να τους εκτοπίσει από το κεντρικό το οροπέδιο της Ανατολίας. Η ανυψωτική όμως αυτή προσπάθεια του Αλέξιου Α' Κομνηνού και των διαδόχων του δεν επανέφερε το Βυζάντιο στην επιβλητική θέση που κατείχε κατά την διάρκεια της Μακεδονικής δυναστείας. Έδωσε όμως μία ανάσα στην παραπαίουσα αυτοκρατορία σε μία εποχή που οι κίνδυνοι από το Ισλάμ στην ανατολή και από την ανερχόμενη δυτική Ευρώπη άρχισαν να μεγαλώνουν.

Το Βυζάντιο κατά την άνοδο του Αλέξιου Κομνηνού στην εξουσία (1081)

⁴ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική: 6ος-11ος αιώνας*, σελ.276-286

2.2. Σταθεροποίηση και αντιμετώπιση εξωτερικών απειλών

Ο Αλέξιος Α' προερχόταν από την οικογένεια των Κομνηνών, οι οποίοι ήταν ισχυρή στρατιωτική οικογένεια προερχόμενη από την Μ. Ασία. Ο Αλέξιος δεν ήταν ο γενάρχης της οικογένειας, καθώς ήταν ανιψιός του αυτοκράτορα Ισαάκ Κομνηνού (1054-1057). Σε αντίθεση όμως με εκείνον κατάφερε να σταθεροποιήσει την εξουσία του και να εγκαθιδρύσει την δυναστεία του στον θρόνο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας για έναν περίπου ακόμα αιώνα. Πριν ανέβει στον θρόνο, ήταν στρατηγός υπό την διοίκηση των Μιχαήλ Δ' Δούκα και Νικηφόρου Γ' Βοτανιάτη, εναντίον του οποίου εξεγέρθηκε και κατέλαβε τον θρόνο σε ηλικία μόλις 24 ετών με την βοήθεια και άλλων ισχυρών στρατιωτικών οικογενειών όπως οι Δούκες, οι Παλαιολόγοι και οι Μελισσηνοί.

Η κατάσταση στην οποία βρισκόταν η αυτοκρατορία όταν ο Αλέξιος ανέβαινε στον θρόνο δεν ήταν καθόλου θετική. Το μεγαλύτερο μέρος της Μ. Ασίας είχε χαθεί ανεπιστρεπτί στους Σελτζούκους Τούρκους. Νομαδικές φυλές από τον βορρά, όπως οι Πατζινάκοι, έλεγχαν μεγάλο μέρος των βαλκανικών εδαφών του Βυζαντίου και είχαν διεισδύσει βαθιά μέσα στην βυζαντινή επικράτεια. Στα δυτικά της αυτοκρατορίας, οι Νορμανδοί είχαν καταλάβει όλες τις βυζαντινές κτήσεις στην νότια Ιταλία και ετοιμάζονταν να εισβάλλουν στα Βαλκάνια. Προτού όμως ξεκινήσει το δύσκολο έργο της ανόρθωσης της αυτοκρατορίας, ο Αλέξιος έπρεπε να σταθεροποιήσει την εξουσία του στο εσωτερικό και να επιβραβεύσει αυτούς που τον βοήθησαν να ανέβει στον θρόνο, δηλαδή τις ισχυρές οικογένειες που τον στηρίζανε. Συνδέθηκε μέσω γάμου με την οικογένεια των Δουκάδων αφού παντρεύτηκε με την Ειρήνη Δούκαινα, κόρη του Ανδρόνικου Δούκα ο οποίος ήταν γιος του Καίσαρα Κωνσταντίνου Δούκα και ξάδερφος του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Γ'. Στα μέλη των άλλων οικογενειών έδωσε διάφορους άλλους τιμητικούς τίτλους ενώ δημιούργησε μερικούς νέους ακόμα, για να καταφέρει να ικανοποιήσει όλους τους συμμάχους του.⁵

Αφού κατάφερε να ισχυροποιήσει και να σταθεροποιήσει την θέση του στον αυτοκρατορικό θρόνο, ο Αλέξιος Α' επικεντρώθηκε στην αντιμετώπιση των εξωτερικών του εχθρών. Μεγαλύτερο κίνδυνο για την αυτοκρατορία θεωρούσε τους

---

⁵ *Anna Comnena, The Alexiad*, σελ.52-56

Νορμανδούς, οι οποίοι εποφθαλμιούσαν τα βαλκανικά εδάφη του Βυζαντίου. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Ροβέρτος Γυισκάρδος, ο Νορμανδός δούκας της Σικελίας και της νότιας Ιταλίας συνωμοτούσε εναντίον της αυτοκρατορίας από τότε που ο Μιχαήλ Ζ' Δούκας έχασε την εξουσία (1078) και με τον οποίο είχε συμφωνήσει τον γάμο της κόρης του με έναν γιο του Μιχαήλ. Παράλληλα προστάτευε στην αυλή του έναν βυζαντινό μοναχό ο οποίος υποτίθεται ήταν ο έκπτωτος Μιχαήλ Ζ' και τον οποίο ήθελε να επαναφέρει στον βυζαντινό θρόνο. Από όλα αυτά φαινόταν ξεκάθαρα πως ακόμα και η ίδια η Κωνσταντινούπολη βρισκόταν στον άμεσο στόχο των Νορμανδών.⁶

Για να αντιμετωπίσει αυτή την άμεση απειλή, ο Αλέξιος Α΄ πήρε δραστικά και πρωτόγνωρα μέτρα. Έβαλε ως ενέχυρο τα πλοία που βρίσκονταν στην κατοχή της Εκκλησίας (πράγμα πρωτόγνωρο για τότε) και άρχισε να οργανώνει την άμυνα του Δυρραχίου, που αποτελούσε τον πιο πιθανό στόχο των Νορμανδών. Παράλληλα συγκέντρωσε έναν αρκετό μεγάλο στρατό, ο οποίος όμως έπασχε ποιοτικά και κάλεσε μεγάλο μέρος των φρουρών που ήταν τοποθετημένες στην Μ. Ασία (από την Ηράκλεια την Ποντική και το Θέμα του Ανατολικού) παραδίδοντας έτσι την περιοχή στα χέρια των Σελτζούκων. Πήρε όμως και 7.000 Τούρκους μισθοφόρους και ξεκίνησε την πορεία του για το Δυρράχιο. Σε διπλωματικό επίπεδο, βρήκε τους συμμάχους που χρειαζόταν στο πρόσωπο των Βενετών, οι οποίοι θεωρούσαν ήδη τους Νορμανδούς εχθρούς τους. Οι Βενετοί ήθελαν να εξασφαλίσουν την πλήρη ελευθερία κινήσεων στην Αδριατική και δεν έβλεπαν με καλό μάτι τις προσπάθειες των Νορμανδών να κυριαρχήσουν και στις δύο πλευρές της Αδριατικής. Η υποστήριξη των Βενετών θα αποδεικνυόταν καθοριστική, καθώς ο στόλος τους μπορούσε να ανακόψει τους Νορμανδούς, σε μια εποχή που το βυζαντινό ναυτικό αποτελούσε σκιά του παλαιότερου του εαυτού. Παράλληλα ζήτησε την υποστήριξη του αυτοκράτορα της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας Ερρίκου Δ΄, ο οποίος ήταν εχθρός του Πάπα Γρηγορίου Ζ' που υποστήριζε τους Νορμανδούς.⁷

Η νορμανδική εισβολή ξεκίνησε με την κατάληψη της Κέρκυρας από τον Ροβέρτο Γυισκάρδο. Αμέσως μετά ο νορμανδικός στόλος και στρατός κινήθηκαν προς το Δυρράχιο, το οποίο απέκλεισαν από στεριά και θάλασσα. Οι Βενετοί σύμμαχοι του Αλέξιου κατάφεραν να πετύχουν μια συντριπτική νίκη στην θάλασσα και να

---

⁶ Gregory, *A History of Byzantium*, σελ. 291

⁷ Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, σελ. 614

ελαφρύνουν την πολιορκία του Δυρραχίου, το οποίο συνέχιζε να αποκλείει από την στεριά ο Ροβέρτος Γυισκάρδος. Λίγο αργότερα έφτασε ο Αλέξιος στο Δυρράχιο και συνειδητοποίησε ότι η πόλη βρισκόταν σε δυσχερή θέση. Οι συνεχιζόμενες επιθέσεις της βυζαντινής φρουράς της πόλης υπό τον Γεώργιο Παλαιολόγο και η επιδημία που μάστιζε το νορμανδικό στρατόπεδο έγειραν αρχικά την πλάστιγγα υπέρ του Αλέξιου. Αποφάσισε όμως να επιτεθεί στον Ροβέρτο Γυισκάρδο, παρόλο που ο χρόνος ήταν με το μέρος του. Στην μάχη που ακολούθησε ο Αλέξιος υπέστη δεινή ήττα, κάτι που οφειλόταν κυρίως στην έλλειψη πειθαρχίας των ανδρών του, στην φυγή των Τούρκων μισθοφόρων που εγκατέλειψαν την μάχη και στο δυναμικό ρόλο που έπαιξε το πανίσχυρο Νορμανδικό ιππικό που έπληξε το σύνολο των αυτοκρατορικών γραμμών χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία. Οι απώλειες των Βυζαντινών ανέρχονταν περίπου στο 1/4 του αρχικού στρατεύματος ενώ το υπόλοιπο κομμάτι του στρατού, ακέφαλο, απλά διαλύθηκε προς διάφορες κατευθύνσεις. Ο ίδιος ο Αλέξιος κατάφερε να γλιτώσει με ελάχιστους άνδρες και φαίνεται πως διδάχθηκε αρκετά από την συγκεκριμένη ήττα και την δύναμη του νορμανδικού ιππικού.⁸

Μετά την μάχη του Δυρραχίου ο Ροβέρτος κατέλαβε με σχετική άνεση την πόλη και συνέχισε την προέλαση του στην Βορειοδυτική Ελλάδα, καταλαμβάνοντας την Καστοριά. Ο Αλέξιος αποσύρθηκε στην Θεσσαλονίκη και άρχισε να αναδιοργανώνει ξανά τον στρατό του. Η έλλειψη όμως πόρων τον ανάγκασε να υπονομεύσει ακόμα περισσότερο το ήδη υποτιμημένο βυζαντινό νόμισμα, να συλλέξει χορηγίες από την οικογένεια του και να κατάσχει ακόμα μεγαλύτερο μέρος της εκκλησιαστικής περιουσίας, παρά τις σκληρές αντιδράσεις του κλήρου. Ότι δεν κατάφερε να κερδίσει στο μέτωπο των μαχών ο Αλέξιος, φάνηκε να το κερδίζει στο μέτωπο της διπλωματίας. Ο σύμμαχος του Ερρίκος Δ' εισέβαλλε στο Παπικό κράτος, ενώ Νορμανδοί επαναστάτες, υποκινούμενοι από τους Βυζαντινούς, εξεγέρθηκαν στην Απουλία. Ο Ροβέρτος Γυισκάρδος αναγκάστηκε να γυρίσει πίσω στην Ιταλία προς αρωγή του Πάπα και για να καταπνίξει την εξέγερση, αφήνοντας πίσω στην διοίκηση του στρατεύματος τον γιο του Βοημούνδο. Η τύχη του Αλέξιου δεν άλλαξε αρχικά ούτε απέναντι στον Βοημούνδο, ο οποίος τον νίκησε δύο φορές και κατάφερε να έχει στην κατοχή του ολόκληρη την βόρεια Ελλάδα και την κοιλάδα του Αξιού.⁹

---

⁸ Haldon, *Οι πόλεμοι του Βυζαντίου*, σελ.216-222

⁹ Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, σελ.615

Στην δύσκολη αυτή κατάσταση, ο Αλέξιος έδωσε εκτεταμένα εμπορικά προνόμια στους Βενετούς και τους υποσχέθηκε την δημιουργία μιας εμπορικής αποικίας στην Κωνσταντινούπολη. Το 1083 η πλάστιγγα άρχισε να γέρνει υπέρ του Βυζαντίου όταν ο Αλέξιος, αφού συγκέντρωσε νέο στράτευμα, κατάφερε να πετύχει την πρώτη του νίκη απέναντι στους Νορμανδούς, νικώντας την άνοιξη στην Λάρισα τον Βοημούνδο. Το καλοκαίρι του ίδιου έτους οι Βενετοί κατάφεραν να καταλάβουν το Δυρράχιο ως σύμμαχοι των Βυζαντινών και ο Βοημούνδος, αποκλεισμένος από παντού και χωρίς πόρους γύρισε στην Ιταλία για να ζητήσει βοήθεια. Ο Αλέξιος συνέχισε να πιέζει και κατόρθωσε να καταλάβει την Καστοριά, ενώ μεγάλα κομμάτια του νορμανδικού στρατού άρχισαν να λιποτακτούν. Την άνοιξη του επόμενου έτους οι Βενετοί κατάφεραν να καταλάβουν την Κέρκυρα και έτσι, ολόκληρη σχεδόν η Ελλάδα επανήλθε υπό αυτοκρατορική επιρροή.

Καθώς συνέβαιναν αυτά, ο Ροβέρτος Γυισκάρδος κατάφερε να εξουδετερώσει τους επαναστάτες και να επανέλθει δριμύτερος κατά του Αλέξιου. Αποβιβάστηκε στην Κέρκυρα μαζί με τους γιους του το φθινόπωρο του 1084 και μετά από πολλές αποτυχίες, κατάφερε να νικήσει τον συνασπισμένο στόλο Βυζαντινών-Βενετών. Ταυτόχρονα διέταξε δύο από τους γιους του να αποβιβαστούν στην Ήπειρο και να καταλάβουν την Αυλώνα και από εκεί να κατευθυνθούν προς το Βουθρωτό. Αφού δημιούργησε μερικά προγεφυρώματα στις ακτές της Ηπείρου, ο Ροβέρτος Γυισκάρδος με το σύνολο του στόλου του αποβιβάστηκε στην Κεφαλονιά το επόμενο έτος. Εκεί όμως ο Νορμανδός δούκας αρρώστησε βαριά και πέθανε μετά από λίγες μέρες. Η είδηση του θανάτου του μεγάλου του αντιπάλου ανακούφισε τον Αλέξιο ο οποίος επικεντρώθηκε στο να διώξει τους εναπομείναντες Νορμανδούς από τις ηπειρωτικές ακτές με την συνδρομή των Βενετών. Αφού κατάφερε να εξαλείψει κάθε νορμανδικό στοιχείο, αντάμειψε πλουσιοπάροχα τους Βενετούς για την καθοριστική τους βοήθεια. Ο Βοημούνδος, μαζί με τους υπόλοιπους γιους του Ροβέρτου, παράτησε την εκστρατεία απέναντι στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία και γύρισε στην Ιταλία. Με αυτόν τον τρόπο ο Αλέξιος κατάφερε να αντιμετωπίσει τον πρώτο δυνατό αντίπαλο της αυτοκρατορίας και να μείνει ήσυχος για τα επόμενα χρόνια από τον κίνδυνο μιας νέας νορμανδικής εισβολής.¹⁰ Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι στον πόλεμο μεταξύ Βυζαντινών και Νορμανδών έπαιξαν ρόλο και οι Σλάβοι των Βαλκανίων. Το Ντουμπρόβνικ και άλλες πόλεις στις δαλματικές ακτές υποστήριζαν

---

¹⁰ *Anna Comnena, The Alexiad*, σελ.102-105

τους Νορμανδούς, ενώ οι Σέρβοι στην περιοχή του σημερινού Μαυροβουνίου υπό τον Κωνσταντίνο Βοδίν, ενώ αρχικά υποστήριζαν τους Βυζαντινούς, κατά την διάρκεια της καθοριστικής μάχης του Δυρραχίου το 1081, απέσυραν τα στρατεύματά τους και συνεισέφεραν στην αυτοκρατορική ήττα. Από εκεί και πέρα, εκμεταλλευόμενοι την συνεχιζόμενη κατάσταση πολέμου που βρισκόταν το Βυζάντιο, κατάφεραν να επεκτείνουν σχεδόν ανενόχλητοι την επιρροή τους στην περιοχή της Ρασκίας (σημερινή κεντρική Σερβία) και στην Βοσνία. Με πυρήνα την Ρασκία θα ξεκινήσει η επίθεση των Σέρβων αρκετά χρόνια αργότερα απέναντι στο Βυζάντιο και που θα οδηγήσει τον 14ο αιώνα στην δημιουργία της Σερβικής Αυτοκρατορίας υπό τον Στέφανο Δουσάν.¹¹

Η επόμενη απειλή για τον Αλέξιο αυτή τη φορά ήρθε από τον βορρά, λίγο μετά το τέλος του πολέμου με τους Νορμανδούς. Οι Πατζινάκες τις τελευταίες δεκαετίες απειλούσαν συχνά την βυζαντινή κυριαρχία στον Δούναβη και προέβαιναν σε εκτεταμένες επιδρομές στην βυζαντινή ενδοχώρα. Το 1090 οι ορδές των Πατζινακών κατάφεραν μετά από πολλές συγκρούσεις με τα αυτοκρατορικά στρατεύματα να φτάσουν στα τείχη της Κωνσταντινούπολης. Η κατάσταση έγινε ακόμα πιο κρίσιμη όταν ο Τούρκος εμίρης της Σμύρνης Τζαχάς, συμμάχησε με τους Πατζινάκες και απέκλεισε την Κωνσταντινούπολη από θαλάσσης. Ο Τζαχάς, είχε κατακτήσει την Σμύρνη από το 1085 και είχε φτιάξει ένα αρκετά ισχυρό στόλο, με τον οποίο κατάφερε να επιτεθεί στα νησιά του Αιγαίου και να καταλάβει την Χίο και την Λέσβο. Ο Αλέξιος, με τα συγκεκριμένα δεδομένα μπορούσε να υπολογίζει σε βοήθεια μόνο από έξω. Η βοήθεια ήρθε στο πρόσωπο των Κουμάνων, ενός τουρκογενούς νομαδικού φύλου που είχε εγκατασταθεί εκείνη την εποχή στην νότια Ρωσία. Οι συνασπισμένες δυνάμεις Βυζαντινών και Κουμάνων κατάφεραν να εξολοθρέψουν μέχρι ενός τους Πατζινάκες στην μάχη του Λεβουνίου το 1091, διαλύοντας έτσι και τα σχέδια του Τζαχά.

Για να αντιμετωπίσει τον Τούρκο εμίρη, ο Αλέξιος έπρεπε να αρχίσει να χτίζει την ναυτική του δύναμη. Έχρισε ως *μέγα δούκα* του στόλου τον Ιωάννη Δούκα, μια κίνηση που αποδείχθηκε σωστή καθώς ο Δούκας κατάφερε να επανακτήσει την Χίο και την Λέσβο από τον Τζαχά και να απαλλάξει το Αιγαίο από την παρουσία του. Στην συνέχεια θα καταλάμβανε με σχετική ευκολία την Κρήτη και την Κύπρο που

---

¹¹ Ostrogorsky George, *History of the Byzantine state*,σελ.359

είχαν επαναστατήσει μερικά χρόνια νωρίτερα ενώ μερικά χρόνια αργότερα θα καταλάμβανε τις ακτές της Μ. Ασίας.¹²

Αφού η Κωνσταντινούπολη ήταν πια ασφαλής από στεριά και θάλασσα, ο Αλέξιος αποφάσισε να εκστρατεύσει εναντίον των Σέρβων της Ρασκίας με στόχο την επέκταση της βυζαντινής επιρροής στα Βαλκάνια. Αποτέλεσμα αυτής της εκστρατείας ήταν η Ρασκία να γίνει υποτελής του Αυτοκράτορα ενώ παράλληλα, ο Αλέξιος απέκρουσε μια εισβολή των πρώην συμμάχων του Κουμάνων, που είχαν διεισδύσει μέχρι την Αδριανούπολη. Αυτές τις επιτυχίες έκαναν τον αυτοκράτορα να νιώθει αρκετά ισχυρός ώστε το 1092 να στέψει τον πρωτότοκο γιο Ιωάννη διάδοχο του και συναυτοκράτορα, παραμερίζοντας τον Κωνσταντίνο Δούκα. Για να γιορτάσει το συγκεκριμένο γεγονός, ο αυτοκράτορας εισήγαγε ένα νέο νόμισμα, το *υπέρπυρον*, του οποίου η αξία ήταν πολύ μεγαλύτερη σε σχέση με τα νομίσματα που είχαν κυκλοφορήσει τις τελευταίες δεκαετίες.

Με αυτόν τον τρόπο ο Αλέξιος είχε καταφέρει να επαναφέρει την βυζαντινή κυριαρχία στα Βαλκάνια και στα νησιά του Αιγαίου και να σταματήσει την παρακμή και την αποσύνθεση της αυτοκρατορίας στο εσωτερικό. Κατάφερε να επιδιορθώσει την οικονομική κατάσταση του Βυζαντίου σε σημείο που εισήγαγε ένα νέο νόμισμα και γέμισε το αυτοκρατορικό θησαυροφυλάκιο, καταφέροντας να υποστηρίξει την τροφοδοσία ενός στρατού γηγενών και μισθοφόρων, κυρίως από την Δύση, ο οποίος αποδείχθηκε ικανός στις εκστρατείες ανακατάληψης των χαμένων εδαφών σε Βαλκάνια και Αιγαίο. Μόνο στην Μ. Ασία δεν είχε σημειωθεί καμία πρόοδος και πράγματι, το βλέμμα του Αλέξιου θα στρεφόταν προς τα εκεί, ειδικά μετά την έλευση των Σταυροφόρων.¹³

---

¹² *Treadgold, A History of the Byzantine State and Society, σελ.617-618*

¹³ *στο ίδιο, σελ.619*

2.3 Το Βυζάντιο και η 1η Σταυροφορία

Μετά τον θάνατο του πάπα Γρηγορίου Ζ', στενού συμμάχου των Νορμανδών και εχθρού του Αλέξιου Α', στον παπικό θρόνο ανήλθε ο Ουρβανός Β', ο οποίος ξεκίνησε μια διαδικασία συμφιλίωσης με τον Βυζαντινό αυτοκράτορα. Ο Αλέξιος κατάλαβε ότι αυτή ήταν μια καλή ευκαιρία να ζητήσει στρατιωτική βοήθεια από την Δύση στην προσπάθεια του να επανακτήσει τα χαμένα εδάφη της Μ. Ασίας. Στην σύνοδο της Πιατσέντζα τον Μάρτιο του 1095 οι Βυζαντινοί απεσταλμένοι κατάφεραν να πείσουν και να εντυπωσιάσουν τον Ουρβανό, προβάλλοντας τα σημαντικά υλικά οφέλη που θα αποκόμιζαν οι Δυτικοί από μια εκστρατεία στα δυτικά καθώς και την θρησκευτική διάσταση της επιχείρησης, δεδομένης της κυριαρχίας των Σελτζούκων Τούρκων στην Ανατολία και στους Αγίους Τόπους. Με την σύνοδο της Κλερμόν αργότερα το 1095 οριστικοποιήθηκε και το σχέδιο που είχε ο Ουρβανός κατά νου: την κήρυξη ενός Ιερού Πολέμου της Χριστιανικής Δύσης εναντίον των Μουσουλμάνων που κατείχαν τους Αγίους Τόπους και απειλούσαν την Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Με αυτόν τον τρόπο ξεκίνησαν οι Σταυροφορίες, που έμελλαν να περιπλέξουν τις σχέσεις ανάμεσα στο Βυζάντιο και την Δύση για τους επόμενους δύο αιώνες περίπου.¹⁴

Η απήχηση που είχε η 1η Σταυροφορία ήταν τεράστια και η ανταπόκριση στα λόγια του Πάπα ήταν εντυπωσιακή. Χωρικοί, ευγενείς, ιερείς και μοναχοί φόρεσαν τον Σταυρό και υπό τα κηρύγματα του Πέτρου του Ερημίτη, ενός τυχαίραστου μοναχού, κατευθύνθηκαν προς την ανατολή. Ο Αλέξιος όμως δεν περίμενε από την Δύση έναν απειθάρχητο όγλο που δεν υπάκουε σε κανέναν και προέβαινε σε λεηλασίες και αρπαγές καθ' όλη την διάρκεια της πορείας του προς την Κωνσταντινούπολη. Βλέποντας πως δεν μπορεί να ελέγξει αυτή την ορδή, τους μετέφερε μέσω πλοίων στην απέναντι πλευρά του Βοσπόρου για να συνεχίσουν την διαδρομή προς τους Αγίους Τόπους, παρ' όλο που ήξερε ότι δεν θα είχαν καμία ελπίδα απέναντι στους Τούρκους. Η "Λαϊκή Σταυροφορία" δεν είχε αίσιο τέλος. Η άμορφη αυτή μάζα χωρικών, μοναχών και ελάχιστων ευγενών (ανάμεσα τους υπήρχαν μέχρι και γυναικόπαιδα) εξολοθρεύθηκε σχετικά εύκολα από τους Σελτζούκους.¹⁵

Η στρατιά που ακολούθησε όμως δεν είχε καμία σχέση με τον όγλο που σφαγιάστηκε ανηλεώς από τους Τούρκους. Τους επόμενους μήνες κατέφθαναν σιγά-

¹⁴ Norwich, *Σύντομη ιστορία του Βυζαντίου*, σελ.397-398

¹⁵ Anna Comnena, *The Alexiad*, σελ.176-179

σιγά στην Κωνσταντινούπολη δεκάδες χιλιάδες άνδρες , καθοδηγούμενοι από την στρατιωτική και πολιτική ελίτ της δυτικής Ευρώπης. Το βασικό πρόβλημα στις σχέσεις μεταξύ του Αλέξιου και των Σταυροφόρων ήταν αυτό της εμπιστοσύνης, ειδικά από την στιγμή που ανάμεσα τους βρίσκονταν Νορμανδοί που πριν λίγα χρόνια πολεμούσαν κατά του Βυζαντίου. Πέραν των Νορμανδών με ηγέτη τον Βοημούνδο, άλλες σημαντικές φυσιγνωμίες των Σταυροφόρων αποτελούσαν ο Ούγος του Βερμαντουά, αδερφός του Βασιλιά της Γαλλίας, ο Γοδεφρείδος του Μπουγιόν, ο Ραϊμόνδος της Τουλούζ και ο Ροβέρτος της Νορμανδίας. Όλοι σχεδόν οι ηγέτες της 1ης Σταυροφορίας δέχθηκαν να δώσουν όρκο υποταγής στον Αλέξιο και να επιστρέψουν στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία όσα εδάφη κατακτούσαν στην Μ. Ασία από τους Τούρκους. Αφού έδωσαν τους όρκους υποταγής στον Αυτοκράτορα, ο Αλέξιος αποβίβασε τους Σταυροφόρους στην Μ. Ασία και εκείνοι με την σειρά τους άρχισαν να προωθούνται στο εσωτερικό της Ανατολίας, κατακτώντας μία προς μία τις σημαντικότερες πόλεις της περιοχής. Η Νίκαια ήταν το πρώτο μεγάλο κέρδος για τους Βυζαντινούς ενώ οι Σταυροφόροι στην συνέχεια κατανίκησαν τους Σελτζούκους στο Δορύλαιο. Με την αντίσταση των Τούρκων να έχει σχεδόν εξαντληθεί, οι σταυροφορικές δυνάμεις προχώρησαν μέχρι την Αντιόχεια , την οποία κατέλαβαν το 1098. Το επόμενο έτος οι Σταυροφόροι κατέλαβαν την Ιερουσαλήμ. Αποτέλεσμα αυτής της Σταυροφορίας ήταν να δημιουργηθούν νέα ανεξάρτητα πριγκιπάτα (στην Αντιόχεια υπό τον Βοημούνδο και στην Έδεσσα υπό τον Βαλδουίνο της Βουλώνης) και φυσικά το Βασίλειο της Ιερουσαλήμ, υπό τον Γοδεφρείδο του Μπουγιόν.¹⁶¹⁷

Η κατάκτηση της Αντιόχειας από τον Βοημούνδο ήταν αυτό που έκανε περισσότερο τον Αλέξιο να ανησυχεί. Θεωρούσε την Αντιόχεια βυζαντινή πόλη και δεν περίμενε από τον Βοημούνδο να τηρήσει τον όρκο υποταγής που είχε δώσει. Η κατάσταση περιπλέχτηκε ακόμα περισσότερο όταν ο Βοημούνδος αιχμαλωτίστηκε από τους Ντανισμενίδες Τούρκους για 3 χρόνια. Μετά όμως την απελευθέρωση του άφησε την Αντιόχεια στα χέρια του ανιψιού Τανκρέδου και ο ίδιος έφυγε προς την Δυτική Ευρώπη με σκοπό να συγκεντρώσει δυνάμεις για μία νέα εκστρατεία εναντίον του Βυζαντίου, όπως είχε κάνει και ο πατέρας του δύο δεκαετίες νωρίτερα. Αυτή τη φορά όμως το Βυζάντιο βρισκόταν σε πολύ καλύτερη κατάσταση και ο Αλέξιος κατάφερε να επικρατήσει εύκολα του αντιπάλου του, αναγκάζοντας τον να δώσει νέο όρκο υποτελείας και να αποδεχθεί το Πριγκιπάτο της Αντιόχειας τον Αλέξιο ως ηγεμόνα

---

¹⁶ Ostrogorsky George, *History of the Byzantine state*,σελ.364-366

¹⁷ Gibbon, *History of the Decline and Fall of the Roman Empire, Volume Sixth*, σελ. 19-34

του.

Τα επόμενα χρόνια της βασιλείας του Αλέξιου χαρακτηρίστηκαν επίσης από πολέμους , κυρίως εναντίον των Τούρκων υπό τον Μαλέκ-Σαχ, οι οποίοι έλεγχαν το κεντρικό οροπέδιο της Ανατολίας και έκαναν συνεχείς επιδρομές στα αυτοκρατορικά εδάφη. Το 1116 ο Αλέξιος εκστράτευσε εναντίον τους και κατάφερε να τους κερδίσει στην μάχη του Φιλομηλίου, μάχη που αποδείχθηκε πως ήταν και η τελευταία του, καθώς 2 χρόνια αργότερα , το 1118, πέθανε αφήνοντας στην εξουσία τον πρωτότοκο υιό του Ιωάννη.¹⁸

2.4 Η υψηλή στρατηγική του Αλέξιου Κομνηνού

Η κατάσταση που κληρονόμησε ο Αλέξιος από τους προηγούμενους αυτοκράτορες ήταν τουλάχιστον θλιβερή. Η αυτοκρατορία βαλλόταν από όλες τις πλευρές , ο στρατός και το ναυτικό είχαν χάσει την παλαιότερη αίγλη τους και η απώλεια εδαφών είχε συρρικνώσει τα έσοδα του κράτους. Στόχος του Αλέξιου ήταν να επαναφέρει το Βυζάντιο όχι στην εποχή του Βασίλειου Βουλγαροκτόνου, αλλά να σταματήσει την παρακμή και την εσωτερική διάλυση, προσπαθώντας παράλληλα να ανακτήσει μερικά από τα χαμένα εδάφη. Πριν καν όμως επιδοθεί στο έργο της εσωτερικής ανασυγκρότησης, είχε να αντιμετωπίσει την εισβολή των Νορμανδών, που απειλούσαν ευθέως την ύπαρξη της ίδιας της αυτοκρατορίας. Η αδυναμία εύρεσης πόρων τον οδήγησε στην χρησιμοποίηση της εκκλησιαστικής περιουσίας, κάτι που τον έκανε αρκετά μη δημοφιλή. Παράλληλα, ζητούσε την συνδρομή της Βενετίας στον θαλάσσιο αγώνα κατά των αντιπάλων του, παραχωρώντας της εμπορικά προνόμια και απαλλαγές από τέλη που μακροπρόθεσμα ζημίωσαν την Αυτοκρατορία. Η συνεχής "εξάρτηση" από την βενετική ναυτική βοήθεια οδήγησε στην παρακμή του βυζαντινού ναυτικού και στην απώλεια της ηγετικής θέσης που κατείχε κάποτε στην Ανατ. Μεσόγειο, τόσο από στρατιωτική άποψη όσο και από εμπορική.

Στην Ανατολή, η κύρια πηγή εσόδων και στρατιωτών της αυτοκρατορίας-η Μ. Ασία-, είχε χαθεί σχεδόν ολοκληρωτικά στα χέρια των Σελτζούκων και ο Αλέξιος κατάφερε

---

¹⁸ Norwich, *Σύντομη ιστορία του Βυζαντίου*, σελ.408-410

να επανακτήσει μόνο τις παράκτιες περιοχές της, δεχόμενος συνεχείς επιδρομές από τα κεντρικά εδάφη της Ανατολίας που κατέχονταν από τους Τούρκους. Ως προς την οικονομία, ο Αλέξιος δυσκολευόταν καθ' όλη την διάρκεια της βασιλείας του να βρει τους απαραίτητους πόρους που χρειαζόταν για την υπεράσπιση της Αυτοκρατορίας. Χρησιμοποίησε αρκετές φορές την εκκλησιαστική περιουσία, ενώ συνέχισε την υποτίμηση του νομίσματος που είχε ξεκινήσει τον πολύ πριν ο ίδιος γίνει αυτοκράτορας. Η αστάθεια του φορολογικού συστήματος και οι μεγάλη διαφοροποίηση στους φορολογικούς συντελεστές προκαλούσαν δυσαρέσκεια. Η εισαγωγή ενός χάλκινου νομίσματος παράλληλα με την χρήση του ήδη υποτιμημένου νομίσματος προκαλούσε σύγχυση. Μετά τις πρώτες στρατιωτικές επιτυχίες κατάφερε να εισάγει ένα νέο νόμισμα το 1092, το υπέρπυρον, του οποίου η αξία έφτανε σχεδόν την αξία των νομισμάτων πριν την υπονόμηση του προηγούμενου αιώνα. Οι φόροι όμως παρέμεναν ιδιαίτερα υψηλοί, καθώς ο Αλέξιος χρειαζόταν απεγνωσμένα χρήματα για να αγοράσει μισθοφόρους στους συνεχείς αμυντικούς πολέμους που έκανε.^{19 20}

2.5 Στρατιωτική στρατηγική του Αλέξιου Κομνηνού

Είναι δύσκολο να πούμε κατά πόσο ο Αλέξιος μεταμόρφωσε προς το καλύτερο τον Βυζαντινό στρατό, καθώς η μεγαλύτερη διάρκεια της βασιλείας του αναλώθηκε σε αμυντικούς πολέμους εναντίον των Νορμανδών, των Σελτζούκων Τούρκων και των νομαδικών φύλων που κατέβαιναν από τον βορρά. Ο στρατός στην αρχή της βασιλείας του ήταν ελάχιστα πειθαρχημένος, και αυτό φάνηκε από τις ήττες που υπέστη από τους Νορμανδούς. Επίσης, ο Αλέξιος βασίστηκε αρκετά σε μισθοφόρους, είτε Δυτικούς εναντίον των Σελτζούκων είτε σε Τούρκους εναντίον των Νορμανδών. Προσπάθησε όμως να ενθαρρύνει όσο περισσότερο γινόταν την συμμετοχή γηγενών στρατιωτών στον Βυζαντινό στρατό, αποσκοπώντας από το σύστημα της Πρόνοιας να προμηθεύει τον αυτοκρατορικό στρατό με όσο καλύτερα εξοπλισμένους

---

¹⁹ Gregory, *A History of Byzantium*, σελ. 298

²⁰ Haldon, *Economic expansion in the Byzantine Empire*, σελ.95-96

στρατιώτες γινόταν, ανάλογα και με το μέγεθος της γης που κατείχαν.²¹

Για να αντιμετωπίσει τους διαφορετικούς εχθρούς που είχε, αναγκάστηκε να χρησιμοποιήσει διαφορετικές τακτικές στην αντιμετώπιση τους. Ο νορμανδικός στρατός ήταν πολύ πιο πειθαρχημένος σε σχέση με τον αντίστοιχο βυζαντινό των πρώτων χρόνων της βασιλείας του. Αυτό φάνηκε και στην μάχη του Δυρραχίου το 1081 όπου το νορμανδικό ιππικό κατάφερε να "σπάσει" εύκολα τις βυζαντινές γραμμές και να οδηγήσει όλο το αυτοκρατορικό στράτευμα σε άτακτη υποχώρηση. Έπειτα από τις αρχικές αποτυχίες, ο Αλέξιος απέφυγε να αντιμετωπίσει ξανά κατά μέτωπο τους Νορμανδούς και υιοθετούσε τακτικές φθοράς, που απέδωσαν πολύ περισσότερο και οδήγησαν στην εκδίωξη των Νορμανδών από τα δυτικά Βαλκάνια. Στην επόμενη νορμανδική εισβολή το 1107-08 ο Αλέξιος ήταν ασφαλώς πολύ πιο προετοιμασμένος και κατάφερε να εξουθενώσει τους Νορμανδούς παρενοχλώντας τους συνέχεια και διακόπτοντας τον ανεφοδιασμό τους εκ θαλάσσης, αναγκάζοντας τους να υπογράψουν μια ταπεινωτική συνθήκη.²²

Η διαφορά των τουρκογενών νομαδικών φυλών που εισέβαλλαν από τον Δούναβη σε σχέση με τους Νορμανδούς ήταν ότι τα φύλα αυτά ενδιαφέρονταν κυρίως σε λεηλασίες. Για τα αυτοκρατορικά στρατεύματα ήταν πολύ δύσκολο να τους ακολουθήσουν και να παραταχθούν σε μάχη εναντίον τους, καθώς ήταν πολύ πιο ευκίνητοι και μπορούσαν να αποφεύγουν τις συμπλοκές με τον βυζαντινό στρατό. Παράλληλα, υπερτερούσαν αριθμητικά και μπορούσαν να διασπείρουν τις δυνάμεις τους σε πολλά σημεία με σκοπό την απόκτηση όσων περισσότερων λαφύρων γινόταν, καθώς γνώριζαν ότι πολύ δύσκολα μπορούσε ο βυζαντινός στρατός να διασπείρει επίσης τις δυνάμεις του και να τους αντιμετωπίσει σε ξεχωριστά σημεία. Για την αντιμετώπιση αυτών των αντιπάλων ο Αλέξιος προσπαθούσε να τους εξαναγκάσει σε μάχη όπου το έδαφος ήταν πιο ευνοϊκό για τους Βυζαντινούς και μπορούσαν να πολεμήσουν σώμα με σώμα. Ολοκληρωτική νίκη απέναντι τους ήταν αρκετά δύσκολο να επιτευχθεί, καθώς ακόμα και αν έχαναν την μάχη μπορούσαν εύκολα να ξεφύγουν χάρη στα γρήγορα άλογα τους. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί η μάχη του Λεβουνίου το 1091, όπου ο Αλέξιος μαζί με τους Κουμάνους συμμάχους του εξολόθρευσε τους

---

²¹ Gregory, *A History of Byzantium*, σελ. 298

²² Birkenmeier, *The development of the Komnenian army*, σελ. 82-83

Πατζινάκες, οι οποίοι σταμάτησαν να αποτελούν σοβαρή απειλή για τις επόμενες δεκαετίες μέχρι την βασιλεία του Ιωάννη Κομνηνού.

Στο μέτωπο της Μ. Ασίας, ο Αλέξιος αρχικά αναγκάστηκε να αποδεχθεί την απώλεια αυτών των περιοχών καθώς έπρεπε να επικεντρωθεί στην νορμανδική εισβολή. Με την έλευση των Σταυροφόρων κατάφερε να ανακτήσει σημαντικό κομμάτι της βόρειας και δυτικής Μ. Ασίας και να σταθεροποιήσει την εκεί βυζαντινή παρουσία. Κατά το τέλος της βασιλείας του ξεκίνησε νέα εκστρατεία εναντίον των Σελτζούκων, η οποία κορυφώθηκε με την μάχη του Φιλομηλίου. Ο βυζαντινός στρατός, παρότι ήταν περικυκλωμένος και δεχόταν επιθέσεις από όλες τις πλευρές, κατάφερε να αντέξει στις επιθέσεις και να αντεπιτεθεί και να αναγκάσει σε υποχώρηση τους Τούρκους. Η μάχη αυτή δείχνει ξεκάθαρα το πόσο επαγγελματικός και πειθαρχημένος είχε γίνει ο στρατός υπό τον Αλέξιο, φανερώνοντας και την μεγάλη διαφορά που είχε ο στρατός που κληρονόμησε το 1081 με αυτόν που άφηνε στον διάδοχο του.²³

2.6 Συμμαχίες και εξισορροπητικοί ελιγμοί

Καθώς καθ' όλη την διάρκεια της βασιλείας του ο Αλέξιος δεν είχε συχνά τους πόρους που χρειαζόταν για να αντιμετωπίσει τους εξωτερικούς εχθρούς της αυτοκρατορίας, κατέφυγε συχνά στην σύναψη πρόσκαιρων συμμαχιών και εξισορροπητικών ελιγμών. Εναντίον των Νορμανδών χρειάστηκε να ζητήσει την βοήθεια των Βενετών, οι οποίοι κατανίκησαν αρκετές φορές τον νορμανδικό στόλο και απέκοψαν τον νορμανδικό στρατό από θαλάσσης. Απέναντι στους Νορμανδούς κάλεσε και τον Ερρίκο Δ΄ της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, ο οποίος εισέβαλλε στο παπικό κράτος, αναγκάζοντας τον Ροβέρτο Γυισκάρδο να αφήσει την εκστρατεία στον γιό του Βοημούνδο προς αρωγή του στενότερου συμμάχου του, του Πάπα. Παράλληλα με τις συμμαχίες, το βυζαντινό χρυσάφι χρηματοδότησε επαναστάσεις στο εσωτερικό των Νορμανδών, οι οποίοι μετά την κατάληψη του Δυρραχίου είχαν ανοιχτό τον δρόμο μπροστά τους μέχρι την Κωνσταντινούπολη. Ανάλογη τακτική ακολούθησε και απέναντι στους Πατζινάκες, τους οποίους

---

²³ Birkenmeier, *The development of the Komnenian army*, σελ. 78-81

εξολόθρευσε αφού δωροδόκησε πρώτα ένα άλλο τουρκικό φύλο, τους Κουμάνους. Η μεγαλύτερη ίσως επιτυχία του ήταν ο τρόπος με τον οποίο χειρίστηκε την 1η Σταυροφορία, καθώς κατάφερε με ελάχιστους πόρους και δυνάμεις να ανακτήσει μεγάλο μέρος της Μ. Ασίας χρησιμοποιώντας τις δυνάμεις των Σταυροφόρων, τους οποίους προηγουμένως είχε βάλει να του ορκιστούν υποταγή.

Σε γενικές γραμμές, η βασιλεία του Αλέξιου μπορεί να χαρακτηριστεί επιτυχημένη, δεδομένης της κακής κατάστασης που βρισκόταν το Βυζάντιο ύστερα από μισό αιώνα κακοδιαχείρισης. Κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι άφησε την αυτοκρατορία σε πολύ καλύτερη κατάσταση από ότι την βρήκε. Επέδειξε μεγάλη ικανότητα στην απόκρουση των εχθρικών εισβολών και ανέστειλε την παρακμή και την διάλυση στο εσωτερικό. Η ανορθωτική προσπάθεια του συνεχίστηκε από τον διάδοχο του Ιωάννη με ακόμα μεγαλύτερα αποτελέσματα.

Κεφάλαιο 3

3.1 Η βασιλεία του Ιωάννη Κομνηνού

Ο Ιωάννης Κομνηνός διαδέχθηκε τον πατέρα του Αλέξιο το 1118, σε ηλικία 30 ετών. Παρ' όλο που ο θρόνος του ανήκε δικαιωματικά ως πρωτότοκος γιός του προηγούμενου Αυτοκράτορα (είχε επίσης ανακηρυχτεί συναυτοκράτορας από τον Αλέξιο το 1092), τους πρώτους μήνες της βασιλείας του η αδερφή του Άννα Κομνηνή, σε συνεργασία με την μητέρα τους Ειρήνη προσπάθησε να εκθρονίσει τον Ιωάννη και να τοποθετήσουν στον θρόνο τον στρατηγό Νικηφόρο Βρυέννιο, ο οποίος ήταν παντρεμένος με την Άννα Κομνηνή. Η προσπάθεια αυτή απέτυχε και η Άννα Κομνηνή, εξορισμένη από την αυτοκρατορική αυλή και κλεισμένη σε μοναστήρι, ξόδεψε τα επόμενα χρόνια της ζωής της συγγράφοντας την βιογραφία του πατέρα της, την *Αλεξιάδα*. Ο Βρυέννιος αντίθετα συνέχισε να υπηρετεί τον Ιωάννη για τα επόμενα χρόνια. Η άνοδος στον θρόνο του Ιωάννη, παρά τις αντιρρήσεις που υπήρξαν κατά την διάρκεια των τελευταίων ημερών της βασιλείας του Αλέξιου και των πρώτων μηνών της βασιλείας του νέου αυτοκράτορα, έδειξε ότι η ενίσχυση της αυτοκρατορικής εξουσίας επί των ημερών του Αλέξιου είχε ενισχύσει και την θέση της ίδιας της δυναστείας στο εσωτερικό του Βυζαντίου, κάτι που επισφραγίστηκε με την άνοδο στον θρόνο του Ιωάννη Κομνηνού.²⁴

Την εποχή που ανέλαβε τα ηνία της Αυτοκρατορίας, το διεθνές περιβάλλον του Βυζαντίου ήταν σχετικά ήρεμο και σταθερό. Στον βορρά οι Ούγγροι, που σιγά-σιγά γινόντουσαν ανερχόμενη δύναμη και επέκτειναν τις βλέψεις τους προς τα Βαλκάνια, προσπαθούσαν να ενισχύσουν τις θέσεις τους στις ακτές της Δαλματίας εναντίον των Βενετών. Στα δυτικά, οι Νορμανδοί είχαν γίνει σκιά του παλαιότερου τους εαυτού και δεν συνιστούσαν ευθεία απειλή κατά του Βυζαντίου ενώ ο Πάπας βρισκόταν σε σύγκρουση με τους Γερμανούς Αυτοκράτορες. Έτσι, ο Ιωάννης προσπάθησε να επικεντρωθεί κυρίως στο μέτωπο της Μ. Ασίας όπου και πραγματοποίησε την πρώτη του εκστρατεία εναντίον των Σελτζούκων το 1119, χάρη στην οποία κατάφερε να κατακτήσει σημαντικές πόλεις όπως η Λαοδίκεια και η Σωζόπολη. Η μόνη απειλή

---

²⁴ Ostrogorsky George, *History of the Byzantine state*, σελ.376-377

που χρειάστηκε να αντιμετωπίσει στα πρώτα χρόνια της βασιλείας του ήταν η εισβολή από τον βορρά των Πατζινακών, οι οποίοι για 30 χρόνια σχεδόν δεν είχαν απειλήσει την αυτοκρατορία. Η ορδή αυτή έφτασε λεηλατώντας μέχρι την Μακεδονία και την Θράκη. Η επίθεση όμως αυτή αποδείχθηκε και η τελευταία που θα έκανε το συγκεκριμένο φύλο, καθώς το 1122 ο Ιωάννης τους ισοπέδωσε πλήρως, εγκαθιστώντας αρκετούς από αυτούς σε αυτοκρατορικά εδάφη και ενσωματώνοντας τους ακόμα και στον αυτοκρατορικό στρατό. Η νίκη ήταν τόσο μεγάλη που η επέτειος της γιορταζόταν καθ' όλη την διάρκεια του 12ου αιώνα. Με την εξαφάνιση των Πατζινακών από τον χάρτη των αντιπάλων του, ο Ιωάννης στράφηκε εναντίον των Σέρβων, τους οποίους και κατάφερε να καθυποτάξει. Η κίνηση αυτή περιέπλεξε τις σχέσεις του Βυζαντίου με την Ουγγαρία, η οποία διατηρούσε στενούς δεσμούς με τους Σέρβους. Παράλληλα, η συγγένεια του Ιωάννη με την ουγγρική βασιλική οικογένεια (είχε παντρευτεί την κόρη του Ούγγρου βασιλιά) και η παραμονή στην βυζαντινή αυλή ενός Ούγγρου πρίγκιπα που ήταν διεκδικητής του ουγγρικού θρόνου, έδινε την ευκαιρία στον Βυζαντινό Αυτοκράτορα να επεμβαίνει στα εσωτερικά ζητήματα της Ουγγαρίας. Αυτή η κατάσταση ανάγκασε την Ουγγαρία να επιτεθεί στο Βυζάντιο το 1128, χωρίς όμως ιδιαίτερα αποτελέσματα.²⁵

Σε αντίθεση με τον πατέρα του, ο Ιωάννης δεν συνέχισε την πολιτική που είχε ακολουθήσει ο Αλέξιος σε σχέση με την Βενετία. Το 1082 ο Αλέξιος είχε παραχωρήσει εκτεταμένα προνόμια στους Βενετούς και η εμπορική τους αποικία στην Κωνσταντινούπολη είχε προκαλέσει την ζήλια και την ανησυχία των Βυζαντινών. Παράλληλα όμως οι Βενετοί είχαν γίνει ο κυριότερος σύμμαχος της Αυτοκρατορίας, κάτι που φάνηκε στον πόλεμο εναντίον των Νορμανδών. Ο Ιωάννης αρνήθηκε να επικυρώσει τις παραχωρήσεις που είχε κάνει ο πατέρας του, θεωρώντας πως ήταν υπερβολικές. Η συγκεκριμένη κίνηση εξαγρίωσε τους Βενετούς οι οποίοι πολιόρκησαν το 1122 την Κέρκυρα και για τα επόμενα τρία χρόνια μάζιζαν το Αιγαίο. Το βυζαντινό ναυτικό ήταν αρκετά υποδεέστερο και δεν βγήκε να αντιμετωπίσει τους Βενετούς. Όταν το 1126 ο Δούκας της Τραπεζούντας επαναστάτησε ο Ιωάννης αναγκάστηκε να υποχωρήσει απέναντι στους Βενετούς και

---

²⁵ *Ostrogorsky George, History of the Byzantine state,σελ.377-378*

να αναγνωρίσει τα προνόμια που είχαν επί Αλέξιου. Από εκείνη την στιγμή, ο Ιωάννης θα επικεντρωνόταν στην Μ. Ασία εκστρατεύοντας εναντίον των Τούρκων.²⁶

Κύριος αντίπαλος του Βυζαντίου στην Μ. Ασία δεν ήταν το Σουλτανάτο των Σελτζούκων με έδρα το Ικόνιο, αλλά το Εμιράτο των Ντανισμενιδών με έδρα την Μελιτηνή. Η νέα αυτή εκστρατεία εναντίον των Τούρκων φόβισε τους επαναστάτες στην Παφλαγονία, οι οποίοι προσέφεραν την περιοχή στον Εμίρη Γκαζί των Ντανισμενιδών. Πριν όμως ξεκινήσει για την εκστρατεία, ο Ιωάννης ανακάλυψε μια συνωμοσία από τον νεώτερο αδερφό του, τον Σεβαστοκράτορα Ισαάκ Κομνηνό. Αναγκάστηκε να γυρίσει πίσω στην Κωνσταντινούπολη, καθώς αμφισβητούσε την εμπιστοσύνη των στρατιωτών προς το πρόσωπο του. Ο συνωμότης αδερφός του προσπάθησε να βρει υποστήριξη στους εχθρούς του Ιωάννη στην Μ. Ασία, αλλά ούτε ο Σουλτάνος του Ικονίου, ούτε οι Ντανισμενίδες και οι Αρμένιοι της Κιλικίας και πείστηκαν να τον βοηθήσουν. Αφού μάζεψε ακόμα μεγαλύτερο στρατό και εξασφάλισε την θέση του στο εσωτερικό το 1132 εισέβαλε στην Παφλαγονία, όπου κατανίκησε τους Τούρκους και επανέκτησε το σύνολο των παράκτιων περιοχών της βόρειας Μ. Ασίας, με εξαίρεση την Τραπεζούντα. Στην συνέχεια κατευθύνθηκε προς τα νότια και λεηλάτησε τις εκεί τουρκικές περιοχές. Οι Ντανισμενίδες απάντησαν βοηθώντας το Σουλτανάτο του Ικονίου να επιτεθεί στις νότιες βυζαντινές κτήσεις της Μ. Ασίας, χωρίς όμως κανένα αποτέλεσμα. Κατάφεραν όμως να καταλάβουν την Κασταμονή στην περιοχή της Παφλαγονίας, περιοχή που είχε μόλις κατακτήσει ο Ιωάννης και κάποτε ανήκε στην οικογένεια των Κομνηνών. Ο βυζαντινός αυτοκράτορας εκστράτευσε ακόμα μια φορά εναντίον τους και επανέφερε όλες τις περιοχές που είχε κατακτήσει υπό αυτοκρατορική επιρροή. Η κατάσταση έγινε ακόμα πιο ευνοϊκή για το Βυζάντιο όταν ο δυναμικός εμίρης Γκαζί πέθανε το 1135, αφήνοντας σε πλήρη αποδιοργάνωση το προηγουμένως ισχυρό εμιράτο. Αφού απαλλάχθηκε από έναν ισχυρό αντίπαλο, ο Ιωάννης έστρεψε το βλέμμα του προς την Αντιόχεια. Προτού όμως απειλήσει στα σοβαρά την Αντιόχεια, έπρεπε να αντιμετωπίσει τους Αρμένιους της Κιλικίας.²⁷

Μετά την καταστροφική για το Βυζάντιο μάχη του Μαντζικέρτ το 1071, οι Αρμένιοι πρίγκιπες της Κιλικίας είχαν ουσιαστικά αποτινάξει την αυτοκρατορική εξουσία. Η

---

²⁶ *Treadgold, A History of the Byzantine State and Society, σελ. 630-631*

²⁷ *Treadgold, A History of the Byzantine State and Society, σελ. 631-632*

ανεξαρτησία αυτή των Αρμενίων της Κιλικίας δεν προβλημάτιζε τόσο πολύ αρχικά το Βυζάντιο, μέχρι που ο Λέων της Κιλικίας κατάφερε να κυριαρχήσει στο μεγαλύτερο μέρος της περιοχής και να απειλεί τις βυζαντινές κτήσεις στην νοτιοανατολική Μ. Ασία. Ο Ιωάννης αποφάσισε να φέρει υπό τον έλεγχο του την Κιλικία και κατευθύνθηκε νότια επικεφαλής ενός μεγάλου στρατού. Τα Άδανα και η Ταρσός παραδόθηκαν αμέσως στον αυτοκρατορικό στρατό, ενώ στην συνέχεια πολιορκήσε την οχυρωμένη Ανάζαρβο. Ο Ιωάννης περικύκλωσε την πόλη από όλες τις μεριές και με την βοήθεια πολιορκητικών μηχανών κατάφερε έπειτα από μια μακροχρόνια πολιορκία να την καταλάβει και να κάμψει την αντίσταση του αντιπάλου του, ο οποίος αφού αναζήτησε καταφύγιο στις ορεινές περιοχές της Κιλικίας έπεσε στα χέρια των Βυζαντινών και αιχμαλωτίστηκε στην Κωνσταντινούπολη μαζί με τους δύο γιούς του. Η αποφασιστική αυτή νίκη και η κατάληψη της Κιλικίας από τον βυζαντινό στρατό άνοιξε τον δρόμο για την Αντιόχεια.²⁸

Ο Ιωάννης πολιορκήσε την Αντιόχεια όπως είχε κάνει και στην Κιλικία, αλλά ο πρίγκιπας Ραϊμόνδος δέχθηκε να γίνει υποτελής του Βυζαντινού αυτοκράτορα αντί του βασιλιά της Ιερουσαλήμ και μάλιστα πρότεινε να ανταλλάξει την Αντιόχεια με ένα δουκάτο που θα εκτεινόταν από το Χαλέπι έως την Χομς. Ο Ιωάννης βρήκε θετική την ιδέα ενός ισχυρού σταυροφορικού κρατιδίου στην Συρία που θα ήταν υποτελές σε αυτόν, αλλά οι επιχειρήσεις που πραγματοποίησε απέναντι στους Τούρκους της Συρίας έφεραν ισχνά αποτελέσματα. Στον γυρισμό, ενσωμάτωσε και επίσημα τα εδάφη της Κιλικίας στην αυτοκρατορία και απέκρουσε μια επιδρομή Τούρκων στα νεοαποκτηθέντα εδάφη του.

Οι Ντανισμενίδες Τούρκοι όμως ακόμα δεν είχαν νικηθεί και συνέχιζαν τις επιδρομές και τις λεηλασίες στην κοιλάδα του Σαγγάριου. Αφού απέκρουσε αυτές τις επιδρομές, ο Ιωάννης ετοίμασε τον στρατό του για μία ακόμα μεγάλη εκστρατεία εναντίον των Ντανισμενιδών και του Κωνσταντίνου Γαβρά, Δούκα της Τραπεζούντας και συμμάχου των Τούρκων. Το 1140 ξεκίνησε την πορεία του κατά μήκος της ακτής Μαύρης Θάλασσας και λίγο αργότερα έφτασε στην πρωτεύουσα των Ντανισμενιδών, την Νεοκαισάρεια την οποία και πολιορκήσε. Η πολιορκία όμως αποδείχθηκε δύσκολη λόγω της εξαιρετικής οχύρωσης της πόλης, του σκληρού χειμώνα και της έλλειψης εφοδίων. Μετά από 6 μήνες ο Ιωάννης αναγκάστηκε να λύσει την

---

²⁸ Birkenmeier, *The development of the Komnenian army*, σελ. 91-92

πολιορκία, έστειλε όμως ένα εκστρατευτικό σώμα εναντίον των επαναστατών στην Τραπεζούντα, την οποία και κατέλαβε. Μέχρι τις αρχές του 1141 όπου και γύρισε πίσω στην Κωνσταντινούπολη, είχε καταφέρει να κυριεύσει ολόκληρη την ποντιακή ακτογραμμή.²⁹

Παράλληλα με την καθυπόταξη της Αντιόχειας, ο Ιωάννης είχε προβεί σε διπλωματικές ενέργειες με σκοπό να προστατεύσει τα νώτα του από τους Νορμανδούς. Ο Ρογήρος Β' είχε καταφέρει να ενώσει την Σικελία και την Απουλία σε ένα κράτος και είχε ανακηρυχτεί βασιλιάς το 1130. Η άνοδος αυτή της νορμανδικής ισχύος στην νότια Ιταλία αποτελούσε πρόβλημα και για το Βυζάντιο και για την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Ο Ιωάννης ήρθε σε συνεννόηση με τον Γερμανό αυτοκράτορα Λοθάριο εναντίον των Νορμανδών, και μετά τον θάνατο του με τον διάδοχο του Κονράδο, με τον οποίο μάλιστα συμφώνησε τον γάμο ανάμεσα στην κόρη του και τον γιό (και μετέπειτα διάδοχο του) Μανουήλ. Παράλληλα, ανανέωσε το 1136 τα εμπορικά προνόμια που είχε παραχωρήσει ο πατέρας του στην Πίζα, εντάσσοντας την στην αντινορμανδική συμμαχία.

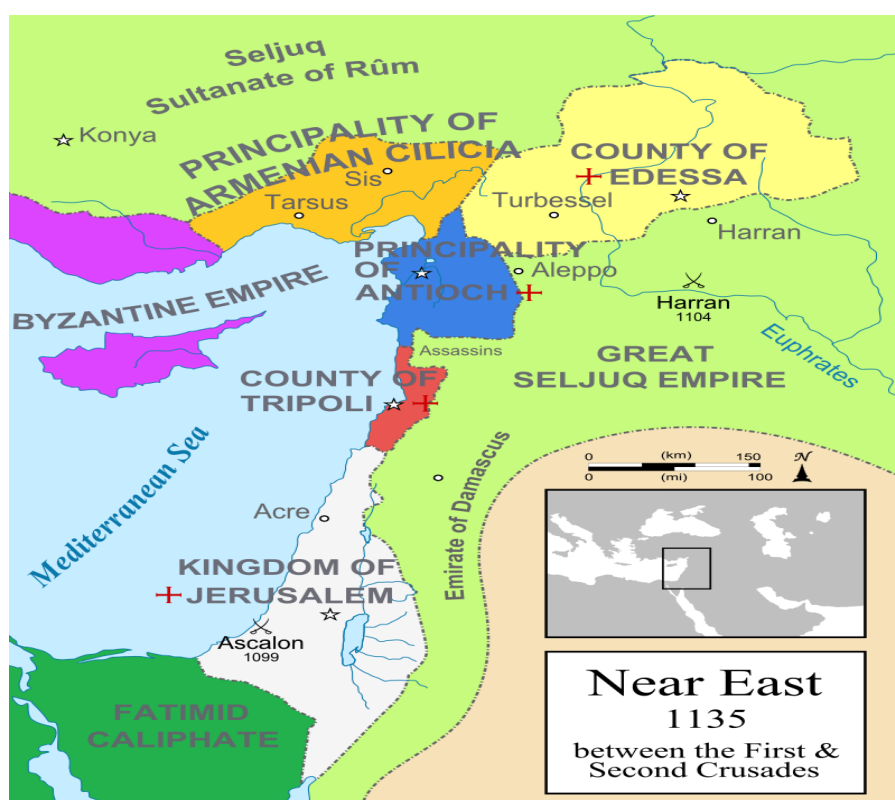
Οι σχέσεις με τα σταυροφορικά κράτη ολοένα και χειροτέρευαν και στις αρχές του 1142, ο πρίγκιπας της Αντιόχειας με την υποστήριξη του λατινικού κλήρου, ήρε την συμφωνία που είχε κάνει προηγουμένως με τον Βυζαντινό αυτοκράτορα. Ο Ιωάννης τότε αποφάσισε να εκστρατεύσει εκ νέου εναντίον της Αντιόχειας. Η εκστρατεία αυτή όμως του επιφύλασσε και δύο τραγωδίες. Ο πρωτότοκος γιός του Αλέξιος αρρώστησε και πέθανε κατά την διάρκεια της πορείας, και ο Ιωάννης διέταξε τους δύο άλλους γιούς του, Ανδρόνικο και Ισαάκιο να μεταφέρουν την σωρό του δια θαλάσσης στην Κωνσταντινούπολη. Στην επιστροφή όμως, πέθανε και ο Ανδρόνικος. Ο αυτοκράτορας δεν μπορούσε να σταματήσει την εκστρατεία και έχοντας στο πλευρό τον μικρότερο γιό του, τον Μανουήλ, συνέχισε προς την Αντιόχεια. Όταν έφτασε στην πόλη, ζήτησε την άμεση παράδοση της, όμως ο πρίγκιπας Ραϊμόνδος κωλυσιεργούσε. Καθώς πλησίαζε ο χειμώνας, ο Ιωάννης αποφάσισε να αναβάλει την εκστρατεία και αποσύρθηκε στην Κιλικία, από όπου ετοίμαζε ακόμα μεγαλύτερα σχέδια για την επέκταση της αυτοκρατορίας τα οποία περιλάμβαναν ίσως και την επέκταση της αυτοκρατορικής επιρροής μέχρι και την Παλαιστίνη. Τα σχέδια αυτά όμως διακόπηκαν από τον αναπάντεχο θάνατο του το 1143 από μολυσμένο βέλος

---

²⁹ *Treadgold, A History of the Byzantine State and Society, σελ. 634*

κατά την διάρκεια ενός κυνηγιού. Λίγο πριν πεθάνει, ο Ιωάννης επέλεξε για διάδοχο του τον μικρότερο γιό του Μανουήλ, μια κίνηση που χαροποίησε ιδιαίτερα τους δυτικούς μισθοφόρους του στρατού, καθώς ο νεαρός αυτοκράτορας έτρεφε ιδιαίτερη συμπάθεια προς τα δυτικά ήθη και την δυτική νοοτροπία. Γενικά, ο ύποπτος θάνατος του Ιωάννη και ο τρόπος με τον οποίο ανήλθε ο Μανουήλ στον αυτοκρατορικό θρόνο ίσως και να υποδηλώνουν ξένη ανάμειξη, με πιο πιθανή αυτή του Ραϊμόνδου της Αντιόχειας.³⁰

Όπως και ο πατέρας του, ο Ιωάννης Κομνηνός κατάφερε να αφήσει την αυτοκρατορία ακόμα ισχυρή από όσο την παρέλαβε. Χάρη στην ενεργητική και επίμονη του πολιτική, η ισχύς και η επιρροή της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας αυξήθηκαν, η άμυνα των συνόρων ήταν ακόμα πιο ισχυρή και η βυζαντινή κυριαρχία στα Βαλκάνια και στην Μ. Ασία ήταν αδιαπραγμάτευτη.

Η Εγγύς Ανατολή κατά την βασιλεία του Ιωάννη Κομνηνού

³⁰ Ostrogorsky George, *History of the Byzantine state*,σελ.379-380

3.2 Η βασιλεία του Μανουήλ Κομνηνού

Ο Μανουήλ διαδέχτηκε τον πατέρα του Ιωάννη τον Απρίλιο του 1143 . Ωστόσο, η διαδοχή του δεν ήταν καθόλου εξασφαλισμένη: καθώς βρισκόταν στην Κιλικία, μακριά από την Κωνσταντινούπολη, συνειδητοποίησε ότι ήταν ζωτικής σημασίας να επιστρέψει στην πρωτεύουσα το συντομότερο δυνατό. Έπρεπε ακόμα να φροντίσει την κηδεία του πατέρα του και η παράδοση απαιτούσε να οργανώσει την ίδρυση ενός μοναστηριού στο σημείο όπου πέθανε ο πατέρας του. Ταχέως, απέστειλε τον μέγα δομέστικο Ιωάννη Αξούχο, στενό φίλο και σύμβουλο του Ιωάννη Κομνηνού στην Κωνσταντινούπολη, με εντολή να συλλάβει τον πιο επικίνδυνο αντίπαλό του, τον αδελφό του Ισαάκ, ο οποίος ζούσε στο Μεγάλο Παλάτι και είχε άμεση πρόσβαση στον αυτοκρατορικό θησαυρό. Ο Αξούχος έφτασε στην πρωτεύουσα πριν καν φτάσουν τα νέα του θανάτου του αυτοκράτορα. Εξασφάλισε γρήγορα την αφοσίωση της πόλης και όταν ο Μανουήλ εισήλθε στην πρωτεύουσα τον Αύγουστο του 1143 στέφθηκε αυτοκράτορας από τον νέο Πατριάρχη Μιχαήλ Κουρκούα.³¹

Η πρώτη κίνηση του Μανουήλ ως αυτοκράτορα ήταν να τιμωρήσει τον Ραϊμόνδο, ο οποίος είχε επιτεθεί στην Κιλικία και είχε καταλάβει πολλά στρατηγικά σημεία. Ο αυτοκράτορας επιτέθηκε από στεριά και θάλασσα και ανακατέλαβε όλα τα χαμένα κάστρα, ερημώνοντας παράλληλα την περιοχή γύρω από την Αντιόχεια. Την επόμενη χρονιά όμως η κατάσταση στην Συρία άλλαξε δραματικά: οι Τούρκοι της Μοσούλης κατέλαβαν το πριγκιπάτο των σταυροφόρων της Έδεσσας και στόχευαν τώρα να κατακτήσουν την Αντιόχεια, ενώ θα μπορούσαν να αποτελέσουν δυνητική απειλή για την βυζαντινή Κιλικία. Η κατάσταση του Ραϊμόνδου ήταν απελπιστική και αναγκάστηκε να αποδεχθεί την βυζαντινή επικυριαρχία, μέσω της οποίας θα μπορούσε να αντιμετωπίσει τον επερχόμενο τουρκικό κίνδυνο. Η πτώση όμως της Έδεσσας τρόμαξε την Χριστιανική Δύση και η ιδέα μιας δεύτερης Σταυροφορίας άρχισε να γεννιέται. Από όλους τους ισχυρούς ηγεμόνες της Δύσης, μόνο ο Βασιλιάς της Γαλλίας και ο Γερμανός Αυτοκράτορας μπορούσαν να φέρουν τον σταυρό και να ηγηθούν του εγχειρήματος. Η ανακοίνωση της νέας Σταυροφορίας έφεραν όχι και τόσο χαρούμενες μηνύες στον Μανουήλ και τους Βυζαντινούς, οι οποίοι ήξεραν τι σήμαινε για το Βυζάντιο η έλευση ενός τόσο μεγάλου στρατού στα εδάφη της αυτοκρατορίας. Ο Μανουήλ δέχθηκε να αναλάβει την υποχρέωση σίτισης και

---

³¹ Finlay, *History of the Byzantine and Greek Empires from 1057 to 1453*, σελ. 178

ανεφοδιασμού των Σταυροφορικών δυνάμεων, όχι όμως με το αζημίωτο. Παράλληλα, θα ζητούσε από τους ηγέτες της Σταυροφορίας όρκους υποταγής.

Οι σχέσεις ανάμεσα στους Βυζαντινούς και τους Γερμανούς και Γάλλους Σταυροφόρους διακατέχονταν από μεγάλη καχυποψία. Ανάμεσα στους Σταυροφόρους υπήρχαν μάλιστα φωνές που σε μια συνδυασμένη επίθεση των σταυροφορικών δυνάμεων εναντίον της Βασιλεύουσας. Ο Μανουήλ άφησε να διαρρεύσουν φήμες ότι μια μεγάλη στρατιά Τούρκων συγκεντρωνόταν στην Ανατολή, καθιστώντας έτσι επιβεβλημένη την αναχώρηση των Σταυροφόρων. Αφού τους προμήθευσε με τα απαραίτητα και τους έδωσε οδηγίες προς τα που να κατευθυνθούν, τα βυζαντινά πλοία μετέφεραν στην απέναντι πλευρά του Βοσπόρου τους Σταυροφόρους.³²

Ενώ ο Μανουήλ ήταν απασχολημένος με την 2η Σταυροφορία, ο Ρογήρος Β΄ της Σικελίας επιτέθηκε αιφνιδιαστικά εναντίον του Βυζαντίου καταλαμβάνοντας την Κέρκυρα, ενώ οι δυνάμεις του εισέβαλαν και στην ηπειρωτική Ελλάδα λεηλατώντας την Κόρινθο και την Θήβα. Η ήττα του Κονράδου στην Ανατολία και η πεποίθηση του Γερμανού αυτοκράτορα και του Μανουήλ ότι ο Ρογήρος αποτελούσε κοινό τους εχθρό, έφερε σε συνεννόηση τους δύο άντρες και απομάκρυνε τα όποια σύννεφα καχυποψίας είχαν δημιουργηθεί ανάμεσα τους στο ξεκίνημα της 2ης Σταυροφορίας.

Ο Ρογήρος όμως κατάφερε με τις δικές του διπλωματικές κινήσεις να σταματήσει αυτήν την κοινή γερμανο-βυζαντινή επίθεση εναντίον του, συμμαχώντας με τους εχθρούς του Κονράδου στο εσωτερικό της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και υποκινώντας τους Σέρβους και τους Ούγγρους εναντίον του Βυζαντίου. Ο Μανουήλ κατάφερε να αντιμετωπίσει αυτές τις απειλές σχετικά γρήγορα, ο σύμμαχος του όμως μόλις το 1152 κατάφερε να επικεντρώσει την προσοχή του στην νότια Ιταλία. Την ίδια χρονιά όμως ο Γερμανός αυτοκράτορας πέθανε και ο διάδοχος του, Φρειδερίκος Α' Μπαρμπαρόσα, δεν ήταν ιδιαίτερα θετικός σε μία προσέγγιση με τον Μανουήλ, τον οποίο θεωρούσε απλά έναν Έλληνα Βασιλιά και ανταγωνιζόταν τις οικουμενικές φιλοδοξίες του ως μοναδικού κατόχου της ρωμαϊκής κληρονομιάς. Παρά τις διαφορές ανάμεσα στις δύο αυτοκρατορίες, η συμμαχία με την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία παρέμεινε ο ακρογωνιαίος λίθος της εξωτερικής πολιτικής του Μανουήλ καθ' όλη την διάρκεια της βασιλείας του.

---

³² *Norwich, Σύντομη ιστορία του Βυζαντίου, σελ. 424-427*

Η τύχη του Μανουήλ άλλαξε το 1154 με τον θάνατο του Ρογήρου. Ο διάδοχος του Γουλιέλμος δεν ήταν το ίδιο ενεργητικός και χαρισματικός και βρέθηκε αντιμέτωπος με πολλαπλές εξεγέρσεις στην Σικελία και την Απουλία. Ο Μανουήλ διαισθάνθηκε ότι αυτή ήταν η καλύτερη στιγμή για αυτόν να επεκτείνει την βυζαντινή επιρροή μετά από πολλά χρόνια στην ιταλική χερσόνησο. Το 1155 ο Μανουήλ έστειλε τον στόλο του στην Ανκόνα και από εκεί ο βυζαντινός στρατός προχώρησε προς τα νότια, εκμεταλλευόμενος την αναταραχή που επικρατούσε και κατακτώντας είτε με την απειλή των όπλων είτε με τον χρυσό διάφορες πόλεις της Ιταλίας. Οι απροσδόκητες αυτές επιτυχίες μεγάλωσαν τις φιλοδοξίες του Βυζαντινού αυτοκράτορα. Είχε καταφέρει προς στιγμήν να κατακτήσει την νότια Ιταλία και στην προσπάθεια του αυτή είχε ως σύμμαχο τον Πάπα, ο οποίος προτιμούσε τους Βυζαντινούς στ νότια σύνορα του παρά τους απρόβλεπτους Νορμανδούς. Η άτυπη αυτή συμμαχία έκανε τον Μανουήλ να πιστέψει προς στιγμήν πως θα ήταν ικανός να αναβιώσει την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία κάτω από το σκήπτρο της Κωνσταντινούπολης, με μόνο τίμημα την ένωση των δύο Εκκλησιών.³³

Η επιθυμία όμως αυτή του Μανουήλ δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί. Τα μέσα που είχε στην διάθεση του δεν επαρκούσαν για να φέρουν εις πέραν την συγκεκριμένη αποστολή ενώ το Βυζάντιο δεν ήταν η μόνη δύναμη που είχε συμφέροντα στην Ιταλική χερσόνησο. Ο Φρειδερίκος Α' μετά τις αρχικές επιτυχίες των Βυζαντινών άρχισε να βλέπει εχθρικά αυτήν την επέκταση ενώ οι Βενετοί, παλιός σύμμαχος του Βυζαντίου εναντίον των Νορμανδών και των Ούγγρων, διέκοψαν τις επαφές τους με τον Μανουήλ. Το 1156, ο Νορμανδός βασιλιάς αντεπιτέθηκε και κατανίκησε τα βυζαντινά στρατεύματα στο Μπρίντιζι και έφερε μέσα σε λίγο καιρό ξανά όλη την νότια Ιταλία κάτω από την εξουσία του. Με τα νέα δεδομένα ο Μανουήλ υπέγραψε συμφωνία με τους Νορμανδούς, καθώς συνειδητοποίησε πως ο πραγματικός του εχθρός ήταν ο Γερμανός αυτοκράτορας και όχι οι Νορμανδοί. Ο πόλεμος στην νότια Ιταλία στοίχισε ακριβά στο Βυζάντιο και του δημιούργησε νέους εχθρούς στην Ευρώπη. Οι πόροι που ξόδεψε σε αυτήν την ίσως αχρείαστη περιπέτεια θα μπορούσαν να είχαν χρησιμοποιηθεί στα ανατολικά σύνορα της αυτοκρατορίας, όπου ο Μανουήλ είχε δώσει την λιγότερη προσοχή τα πρώτα 15 χρόνια της βασιλείας του.³⁴

---

³³ *Ostrogorsky George, History of the Byzantine state,σελ.382-385*

³⁴ *Treadgold, A History of the Byzantine State and Society, σελ. 642-643*

Ένας από τους εχθρούς που δημιούργησε στην Ευρώπη η φιλόδοξη πολιτική του Μανουήλ ήταν η Ουγγαρία η οποία, τοποθετημένη ανάμεσα στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία και την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία κατείχε σημαντική θέση στην ευρωπαϊκή σκακιέρα. Οι Βυζαντινοί αυτοκράτορες είχαν προσπαθήσει να την προσεταιριστούν και επενέβαιναν αρκετά συχνά στις εσωτερικές της υποθέσεις. Όπως και ο πατέρας του, ο Μανουήλ ενέργησε με ακόμα πιο ενεργητικό τρόπο απέναντι στην Ουγγαρία, προσπαθώντας να φέρει υπό το σκήπτρο της Κωνσταντινούπολης τα σλαβικά κράτη της Βαλκανικής χερσονήσου, τα οποία υποστηρίζονταν από τους Ούγγρους. Καθώς οι σχέσεις Βυζαντίου-Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας είχαν χειροτερέψει και η Ουγγαρία έβλεπε πολύ πιο φιλικά τον μεγάλο δυτικό της γείτονα παρά τους Βυζαντινούς, ο Μανουήλ αποφάσισε να ξαναρχίσει τον πόλεμο το 1165. Μετά τις νίκες στο Ζεύγμιν και στο Σίρμιο ο Μανουήλ κατάφερε να ενσωματώσει την Δαλματία στην αυτοκρατορία, ενώ μερικά χρόνια αργότερα είδε τον προστατευόμενο του, Μπέλα Γ', να ανεβαίνει στον ουγγρικό θρόνο. Ο Μπέλα Γ', μαζί με τον Στέφανο Νεμάνια της Σερβίας παρέμειναν για τα επόμενα χρόνια φόρου υποτελείς στον Μανουήλ. Οι επιτυχίες αυτές όμως στον βαλκανικό χώρο θα αποδεικνύονταν εφήμερες.³⁵

Στο πριγκιπάτο της Αντιόχειας ηγεμόνευε από το 1149 ο Ρεϋνάλδος του Σατιγιόν. Από την αρχή της ηγεμονίας του έδειξε την εχθρική του στάση απέναντι στο Βυζάντιο, ανανεώνοντας τις εχθροπραξίες που είχαν ξεκινήσει από τον προκάτοχο του Ραϊμόνδο. Εισέβαλλε και λεηλάτησε την Κύπρο με τον πιο βάρβαρο τρόπο. Ο Μανουήλ, καθώς ήταν απασχολημένος με την δύση, έστρεψε τις προσπάθειες του προς την Αντιόχεια μετά το 1156, όπου και επικεφαλής ενός μεγάλου στρατού τιμώρησε και ταπεινώσε τον Ρεϋνάλδο, του οποίου το πριγκιπάτο όμως δεν κατέκτησε.

Στην Κιλικία την ίδια εποχή ηγεμόνευε ο Αρμένιος πρίγκιπας Θόρος, ο οποίος δεν αναγνώριζε την βυζαντινή επικυριαρχία στην περιοχή. Ο Μανουήλ είχε στείλει δύο φορές, το 1145 και το 1152, τον ξάδερφο του Ανδρόνικο να καταλάβει και να ενσωματώσει την Κιλικία στην αυτοκρατορία, αποτυγχάνοντας όμως οικτρά και τις δύο φορές. Το 1155 ο Μανουήλ εκστράτευσε εναντίον του Θόρου και τον υποχρέωσε να δεχτεί την βυζαντινή επικυριαρχία. Όσο βρισκόταν στην Κιλικία, ο Βασιλιάς της Ιερουσαλήμ Βαλδουίνος Γ', ο πρίγκιπας Θόρος και ο πρίγκιπας Ρεϋνάλδος της

---

³⁵ Diehl, *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, Τόμος Ι, σελ. 74*

Αντιόχειας επισκέφτηκαν τον Βυζαντινό αυτοκράτορα, αποσκοπώντας στην εύνοια του. Ο Μανουήλ δεν προσπάθησε να κερδίσει κάτι από αυτή την δημόσια υποταγή των συγκεκριμένων ηγεμόνων προς το πρόσωπο του, ούτε από τις στρατιωτικές του επιτυχίες. Αρκέστηκε μόνο σε μία θριαμβευτική είσοδο στην Αντιόχεια, επιδεικνύοντας την δύναμη του και την επιρροή της αυτοκρατορίας.

Το 1161 ο Μανουήλ είχε παντρευτεί την Μαρία της Αντιόχειας, η οποία ήταν συγγενής του Αμάλριχου Α', βασιλιά της Ιερουσαλήμ. Οι σχέσεις ανάμεσα στα δύο κράτη είχαν βελτιωθεί και το 1168 ο Λατίνος βασιλιάς πρότεινε την σύναψη συμμαχίας, αφού προηγουμένως είχε παντρευτεί την ανιψιά του Μανουήλ, Μαρία Κομνηνή. Σκοπός αυτής της προσέγγισης ήταν η κατάκτηση της Αιγύπτου, η οποία εκείνη την περίοδο είχε πέσει σε παρακμή και η εξουσία των Φατιμιδών είχε κλονιστεί. Ένας αυτοκρατορικός στόλος, αποτελούμενος από εκατόν πενήντα γαλέρες και εξήντα μεταφορικά πλοία, στα οποία είχε αποβιβαστεί ένας άρτια εξοπλισμένος στρατός, φορτωμένος με προμήθειες και πολιορκητικές μηχανές, απέπλευσε το φθινόπωρο του 1169 με κατεύθυνση την Αίγυπτο. Οι δύο στρατοί ενώθηκαν στην πόλη της Δαμιέττης στην βόρεια Αίγυπτο, την οποία ο βυζαντινός στρατός είχε ήδη αρχίσει να πολιορκεί. Η πολιορκία όμως απέτυχε λόγω ασυνεννοησίας ανάμεσα στις δύο πλευρές, ενώ μετά από μία ισχυρή θύελλα ένα μεγάλο μέρος του βυζαντινού στόλου βυθίστηκε και οι αυτοκρατορικές δυνάμεις γύρισαν άπραγες πίσω στην Κωνσταντινούπολη. Μετά από αυτή την επιχείρηση ο Μανουήλ δεν μπορούσε να προσφέρει πια καμία ουσιαστική βοήθεια στο Βασίλειο της Ιερουσαλήμ, το οποίο είχε να αντιμετωπίσει έναν νέο ισχυρό αντίπαλο στην Αίγυπτο, τον Σαλαδίνο.³⁶

Από όλους τους αντιπάλους του στην ανατολή, το Σουλτανάτο του Ικονίου αποτελούσε τον πιο επικίνδυνο εχθρό του Βυζαντίου. Η συνεχή ενασχόληση με τους πολέμους στην Δύση και οι εκστρατείες απέναντι στους Αρμένιους της Κιλικίας και το πριγκιπάτο της Αντιόχειας, είχαν δώσει τον χώρο και τον χρόνο στον Σουλτάνο του Ικονίου Κιλίτζ Αρσλάν να ενισχύσει την θέση του στην Μ. Ασία και μετά τον θάνατο το 1174 του Νουρεντίν, του ισχυρού Σουλτάνου των Τούρκων της Συρίας, να προσαρτησει τα εδάφη των Ντανισμενιδών. Το 1176 ο Μανουήλ, επικεφαλής προσωπικά ενός μεγάλου στρατού, κατευθύνθηκε προς το Ικόνιο. Ακριβώς έξω από την είσοδο του περάσματος στο Μυριοκέφαλο, ο Μανουήλ συναντήθηκε με τους

---

³⁶ Finlay, *History of the Byzantine and Greek Empires from 1057 to 1453*, σελ. 229-230

Τούρκους πρεσβευτές, οι οποίοι προσέφεραν ειρήνη με γενναιόδωρους όρους. Οι περισσότεροι από τους στρατηγούς του Μανουήλ και οι πεπειραμένοι αυλικοί τον προέτρεψαν να αποδεχθεί την προσφορά. Ωστόσο, τα νεότερα και πιο επιθετικά μέλη της αυτοκρατορικής αυλής παρότρυναν τον Μανουήλ να επιτεθεί, και εκείνος συμφώνησε και συνέχισε την πορεία του.

Ο Βυζαντινός αυτοκράτορας έκανε πολλά λάθη τακτικής, αφού δεν έστειλε κατασκόπους να ελέγξουν την περιοχή. Αποτέλεσμα αυτής της εγκληματικής για αυτόν αμέλειας ήταν να πέσει στην ενέδρα των Σελτζούκων στο πέρασμα του Μυριοκέφαλου. Ο στρατός του δέχθηκε επίθεση από όλες τις πλευρές και οι Σελτζούκοι κατέστρεψαν τις πολιορκητικές μηχανές, χωρίς τις οποίες δεν θα μπορούσε ποτέ να κυριεύσει το Ικόνιο. Ο ίδιος ο αυτοκράτορας έχασε την ψυχραιμία του και έτρεξε να γλιτώσει τον εαυτό του, αφήνοντας ακέφαλο το στράτευμα. Το νέο αυτό Μαντζικέρτ, εξάλειψε κάθε πιθανότητα που είχε ο Μανουήλ να επιβάλει την εξουσία του στην Μ. Ασία και να απομακρύνει οριστικά τον τουρκικό κίνδυνο. Οι συνεχείς πόλεμοι στην Ανατολία το μόνο που κατάφεραν ήταν να αντικαταστήσουν τους πολλούς αδύναμους ηγεμόνες της περιοχής με έναν ισχυρό και αποφασισμένο αντίπαλο. Μπορεί τον επόμενο χρόνο να πέτυχε μερικές νίκες εναντίον των Τούρκων προσπαθώντας να ελαχιστοποιήσει τις συνέπειες της ήττας στο Μυριοκέφαλο, η πραγματικότητα όμως είχε δείξει ότι η Βυζαντινή Αυτοκρατορία δεν είχε πια την δύναμη να εκδιώξει τους Τούρκους από την Ανατολία. Τον Σεπτέμβριο του 1180 αρρώστησε βαριά και πέθανε μετά από μία περίοδο 37 χρόνων στον αυτοκρατορικό θρόνο, και μαζί με αυτόν έσβησε και η ισχύς και η δόξα που είχε προσφέρει στο Βυζάντιο τα προηγούμενα χρόνια.³⁷

3.3 Η πτώση των Κομνηνών και η πορεία προς την καταστροφή

Η αδυναμία του Βυζαντινού κράτους φάνηκε εξαρχής μετά τον θάνατο του Μανουήλ. Στον θρόνο ανέβηκε ο ανήλικος γιός του, Αλέξιος Β', με την πραγματική εξουσία να ασκείται από την Μαρία της Αντιόχειας, μητέρας του νεαρού Αυτοκράτορα. Η εύνοια της Μαρίας έπεσε πάνω στον *πρωτοσέβαστο* Αλέξιο Κομνηνό, ανιψιό του Μανουήλ, ο οποίος και πήρε τα ηνία της εξουσίας. Όμως ούτε η Μαρία ούτε ο ευνοούμενος της ήταν συμπαθείς στον λαό, ο οποίος ήταν

---

³⁷ Norwich, *Σύντομη ιστορία του Βυζαντίου*, σελ.442-444

δυσανεστημένος με την προνομιακή μεταχείριση που είχαν οι Λατίνοι εντός της αυτοκρατορίας, από τότε που ο Μανουήλ χρίστηκε αυτοκράτορας. Οι Ιταλοί έμποροι συνέχιζαν να πλουτίζουν εντός της αυτοκρατορίας και οι δυτικοί μισθοφόροι αποτελούσαν την ραχοκοκαλιά του στρατού του νέου καθεστώτος, μεγαλώνοντας ακόμα περισσότερο την αντιπάθεια των βυζαντινών απέναντι στους Λατίνους. Μέλη της οικογένειας των Κομνηνών έκαναν αρκετές προσπάθειες να ανατρέψουν το καθεστώς, όλες όμως απέβησαν άκαρπες χωρίς την παρουσία ενός ισχυρού ηγέτη.

Την γενική αυτή δυσαρέσκεια εκμεταλλεύτηκε ο Ανδρόνικος Κομνηνός, ξάδερφος του Μανουήλ, που εκείνη την εποχή ήταν διοικητής στον Πόντο και έτρεφε πάντα φιλοδοξίες να ανέβει στον θρόνο. Ο Ανδρόνικος, σε αντίθεση με τον ξάδερφο του Μανουήλ, ήταν εχθρός της ισχυρής φεουδαρχικής αριστοκρατίας και πολέμιος κάθε δυτικής επιρροής στην αυτοκρατορία. Δεδομένου του αρνητικού κλίματος που επικρατούσε απέναντι στην Μαρία της Αντιόχειας (την οποία αποκαλούσαν υποτιμητικά ως ξένη), ο Ανδρόνικος Κομνηνός αποτελούσε την ιδανική επιλογή να αντικαταστήσει το μισητό για τον βυζαντινό λαό καθεστώς. Χωρίς να χάσει χρόνο, διέσχισε την Μ. Ασία και φτάνοντας έξω από την Κωνσταντινούπολη, κατάφερε να κερδίσει την υποστήριξη του στόλου και του λαού. Παράλληλα με την άφιξη του στην πρωτεύουσα, ξέσπασε μια μεγάλη εξέγερση η οποία καθαίρεσε τον ευνοούμενο της Μαρίας Αλέξιο Κομνηνό, ο οποίος φυλακίστηκε και τυφλώθηκε. Η οργή των βυζαντινών όμως δεν εκδηλώθηκε μόνο απέναντι στο καθεστώς, αλλά και στους Λατίνους της Κωνσταντινούπολης, οι οποίοι έπεσαν θύμα μιας απίστευτης σφαγής. Ο βυζαντινός όχλος επιτέθηκε στις λατινικές συνοικίες και έσφαξε αδιακρίτως στο διάβα του όλους τους Λατίνους που δεν πρόλαβαν να φύγουν. Η σφαγή αυτή επιδείνωσε ακόμα περισσότερο τις σχέσεις Βυζαντίου-Δύσης και θα επηρεάσει γεγονότα που θα οδηγήσουν στην περαιτέρω παρακμή και διάλυση του βυζαντινού κράτους.

Ο Ανδρόνικος, ανεβαίνοντας στον θρόνο το 1182 ανέλαβε τον ρόλο του υπερασπιστή του νεαρού Αλέξιου Β' και καταδίκασε σε θάνατο όλους όσους θεωρούσε εχθρούς του κράτους αλλά και του ιδίου, συμπεριλαμβανομένης και της Μαρίας της Αντιόχειας. Τον επόμενο χρόνο, κάτω από την πίεση της αυλής και της φιλοδοξίας του να ανέβει στον θρόνο, στέφθηκε συναυτοκράτορας και δύο μήνες αργότερα, έμεινε μόνος στον θρόνο στραγγαλίζοντας τον νεαρό Αλέξιο, ενώ παντρεύτηκε και την 13χρονη "χήρα" του δολοφονημένου ανιψιού του, Αγνή της Γαλλίας. Κατά την διάρκεια της σύντομης βασιλείας του προσπάθησε να

αναδιοργανώσει την διοίκηση, να μειώσει τις δαπάνες και τους φόρους και να χτυπήσει ανελέητα την δύναμη της στρατιωτικής αριστοκρατίας, χρησιμοποιώντας αρκετές φορές σκληρά και βάνουσα μέτρα τα οποία γίνονταν όλο και σκληρότερα με την πάροδο του χρόνου, κερδίζοντας του την φήμη ενός σκληρού τυράννου. Η καταστροφή όμως του Ανδρόνικου δεν ήρθε από τους αντιπάλους του εσωτερικό, αλλά από εξωτερικά γεγονότα. Οι Ούγγροι, μετά τον θάνατο του Μανουήλ, είχαν καταλάβει την Δαλματία, ενώ οι Σέρβοι υπό τον Στέφανο Νεμάνια, αποτίνασαν την βυζαντινή επικυριαρχία. Το τελειωτικό χτύπημα όμως δόθηκε από τους Νορμανδούς, οι οποίοι εξαπέλυσαν μια δυναμική επίθεση το 1185, κυριεύοντας εύκολα το Δυρράχιο και λίγους μήνες αργότερα, την δεύτερη μεγαλύτερη πόλη της αυτοκρατορίας, την Θεσσαλονίκη, πετυχαίνοντας έτσι ότι δεν κατάφεραν 100 χρόνια πριν απέναντι στον Αλέξιο Α' Κομνηνό. Ο Ανδρόνικος δεν μπορούσε να βρει βοήθεια ούτε στην ανατολή και φυσικά ούτε στην Δύση, ειδικά μετά τις σφαγές των Λατίνων της Κωνσταντινούπολης το 1182. Τα καταστροφικά αυτά γεγονότα, σε συνδυασμό με το καθεστώς τρόμου που είχε επιβάλει ο Ανδρόνικος στην πρωτεύουσα, σφράγισαν εν τέλει και την μοίρα του: ο αυτοκράτορας που λίγα χρόνια πριν λατρευόταν και θεωρούνταν ο σωτήρας της αυτοκρατορίας εναντίον των Λατίνων, βρήκε τραγικό θάνατο από τον όχλο που τον έσυρε στον Ιππόδρομο.^{38 39}

Η επανάσταση έφερε στην εξουσία τον Ισαάκ Άγγελο, ο οποίος μέσω επιγαμιών συνδεόταν με την οικογένεια των Κομνηνών. Αμέσως ανέλαβε δράση και τα Βυζαντινά στρατεύματα υπό το στρατηγό Αλέξιο Βρανά διέλυσαν τον απειλητικό στρατό του Νορμανδού βασιλιά Γουλιέλμου στην Αμφίπολη το 1185, σώζοντας έτσι την αυτοκρατορία από βέβαιο κίνδυνο. Η συνέχεια όμως δεν ήταν αντάξια του πρώτου θριάμβου του και η Βυζαντινή Αυτοκρατορία συνέχισε να δέχεται πλήγματα τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Το πρώτο πλήγμα ήρθε από την Κύπρο, όπου ο τοπικός διοικητής επαναστάτησε το 1185 εναντίον του Ισαάκ. Ο αυτοκράτορας δεν μπόρεσε ποτέ να εδραιώσει ξανά την εξουσία του στην Κύπρο, η οποία το 1191 καταλήφθηκε από τον Ριχάρδο Λεοντόκαρδο, στα πλαίσια της Γ' Σταυροφορίας και πουλήθηκε στον οίκο των Λουζινιάν. Το δεύτερο χτύπημα ήρθε το 1186 με την επανάσταση των Βουλγάρων και των Βλάχων νοτίως του Δούναβη από τους αδερφούς Ιωάννη και Ασάν. Η εξέγερση αυτή οδήγησε στην εγκαθίδρυση της

---

³⁸ *Ostrogorsky George, History of the Byzantine state, σελ. 394-400*

³⁹ *Diehl, Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, Τόμος Ι, σελ. 82*

"Δεύτερης Βουλγαρικής Αυτοκρατορίας" και έπληξε ακόμα περισσότερο το κύρος της μοναρχίας ,μειώνοντας παράλληλα την ασφάλεια της Κωνσταντινούπολης, καθώς τα σύνορα της αυτοκρατορίας έπαψαν πια να είναι στον Δούναβη μετά από περίπου 180 χρόνια. ⁴⁰

Το 1187 η Ιερουσαλήμ είχε καταληφθεί από τον Σαλαδίνο και στην Δύση προετοιμάζοντας για μια ακόμα Σταυροφορία με σκοπό την απελευθέρωση του Παναγίου Τάφου. Στο άκουσμα της Σταυροφορίας ο Ισαάκ Άγγελος ανανέωσε μια συνθήκη συμμαχίας που είχε κάνει ο προκάτοχος του Ανδρόνικος με τον Σαλαδίνο, υποσχόμενος ότι θα σταματήσει την σταυροφορική επέλαση. Ο Φρειδερίκος Α' Βαρβαρόσα όμως, ένας εκ των ηγετών της Γ' Σταυροφορίας, συνέχισε την πορεία του μέσα στα βυζαντινά εδάφη, καταλαμβάνοντας την Φιλιπούπολη και την Αδριανούπολη. Κάτω από αυτές τις συνθήκες ο Ισαάκ υπέκυψε απέναντι στον Γερμανό αυτοκράτορα και δέχθηκε να του προσφέρει μεταφορικά πλοία και προμήθειες. Σε γενικές γραμμές η Γ' Σταυροφορία δεν επηρέασε την αυτοκρατορία, επιτρέποντας τον Ισαάκ να στρέψει το βλέμμα του στα Βαλκάνια. Είχε καταφέρει να συμμαχήσει με τους Ούγγρους εναντίον των Βουλγάρων, η μόνη ίσως επιτυχία που σημείωσε σε διπλωματικό επίπεδο. Εκστράτευσε αρχικά εναντίον των Σέρβων πετυχαίνοντας σημαντικές νίκες, όμως με την συνθήκη ειρήνης που υπέγραψε αναγνώριζε την ανεξαρτησία των σερβικών εδαφών. Η εκστρατεία του στην Βουλγαρία είχε λιγότερη τύχη: ο βυζαντινός στρατός απέτυχε να καταλάβει την βουλγαρική πρωτεύουσα και στον γυρισμό έπεσε σε ενέδρα, με τον ίδιο τον αυτοκράτορα να διαφεύγει τρέχοντας να γλιτώσει την ζωή του. Ενώ προετοιμαζόταν για μια νέα εκστρατεία κατά της Βουλγαρίας, έχασε τον θρόνο από τον αδερφό του Αλέξιο Γ', ο οποίος τον φυλάκισε και τον τύφλωσε.⁴¹

Η βασιλεία του Αλέξιου Γ' ήταν αντιπροσωπευτική της παρακμής και της διάλυσης που είχε κυριεύσει την αυτοκρατορία. Ο νέος αυτοκράτορας δεν είχε κανένα χάρισμα πάνω που θα μπορούσε να βοηθήσει την παραπαίουσα αυτοκρατορία να σταθεί στα πόδια της. Το μόνο χαρακτηριστικό του ήταν ο πόθος που έτρεφε για την εξουσία. Η αδύναμη βασιλεία του είχε ως αποτέλεσμα οι Σέρβοι να φύγουν από την αυτοκρατορική επιρροή , γυρνώντας το βλέμμα τους προς την Ουγγαρία και τον Πάπα ενώ οι Βούλγαροι, υπό τον Τσάρο Καλογιάννη μετατρέπονταν σε ρυθμιστές

---

⁴⁰ Gibbon, *History of the Decline and Fall of the Roman Empire, Volume Sixth*, σελ. 130-132

⁴¹ Ostrogorsky George, *History of the Byzantine state*, σελ. 403-408

της πολιτικής στην νοτιοανατολική Ευρώπη και προσεταιρίζονταν ενεργά τον Πάπα, αψηφώντας την Κωνσταντινούπολη.

Το 1198 είχαν ξεκινήσει τα σχέδια για την πραγματοποίηση μιας νέας σταυροφορίας, στην ηγεσία της οποίας θα βρίσκονταν διάφοροι Γάλλοι βαρόνοι, με την συνδρομή της Βενετίας που θα αναλάμβανε την μεταφορά και την προμήθεια του σταυροφορικού στρατού. Το 1201, ο νεαρός Βυζαντινός πρίγκιπας Αλέξιος, γιός του Ισαάκ που είχε εκθρονιστεί το 1195, διέφυγε από την Κωνσταντινούπολη και κατέφυγε στην Δύση, προσπαθώντας να εξασφαλίσει βοήθεια απέναντι στον αυτοκράτορα Ισαάκ. Τον Σεπτέμβριο του 1202 ήρθε σε επαφή με τους Σταυροφόρους που βρίσκονταν στην Ζάρα, πόλη της Δαλματίας και τους ζήτησε να τον βοηθήσουν στην ανατροπή του θείου του, Αλέξιου Γ'. Ως αντάλλαγμα τους πρόσφερε 200.000 αργυρά μάρκα, 10.000 στρατιώτες που θα ενώνονταν με τον σταυροφορικό στρατό, προμήθειες για έναν χρόνο και το κυριότερο, την υποταγή της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας στον Πάπα. Οι ηγέτες της Σταυροφορίας, ανάμεσα τους και ο Δόγης της Βενετίας, Ερρίκος Δ' Δάνδολος, δεν δυσκολεύτηκαν να συμφωνήσουν σε αυτήν την γενναιόδωρη προσφορά.⁴²

Τον Ιούνιο του 1203 ο σταυροφορικός στόλος αγκυροβόλούσε έξω από την Κωνσταντινούπολη και μετά από αρκετές αψιμαχίες με τα αυτοκρατορικά στρατεύματα, κατέλαβαν δια εφόδου την βυζαντινή πρωτεύουσα τον επόμενο μήνα, αποκαθιστώντας στον θρόνο τον νεαρό Αλέξιο με τον φυλακισμένο Ισαάκ ως συναυτοκράτορα. Από την αρχή φάνηκε πως ο νέος αυτοκράτορας δεν μπορούσε να τηρήσει τις υπερβολικές υποσχέσεις που είχε δώσει στους Σταυροφόρους. Για να αποπληρώσει μέρος των οφειλών του αναγκάστηκε να κατάσχει εκκλησιαστική περιουσία, πράγμα που τον έκανε μισητό στον λαό. Μετά από μια αποτυχημένη προσπάθεια του Αλέξιου Δ' και των σταυροφορικών δυνάμεων να πιάσουν τον έκπτωτο Αλέξιο Άγγελο, ξέσπασε μεγάλη εξέγερση στην Κωνσταντινούπολη εναντίον των Λατίνων κατοίκων της, πολλοί από τους οποίους βρήκαν καταφύγιο στους Σταυροφόρους. Εκείνοι με την σειρά τους αντεπιτέθηκαν και προκάλεσαν μια μεγάλη πυρκαγιά στην πόλη, η οποία κράτησε για αρκετές μέρες. Η νέα αυτή κατάσταση εξόργισε τον λαό της πρωτεύουσας, ο οποίος άρχισε να θεωρεί τον Αλέξιο Δ' ως υπεύθυνο των καταστροφών και ως αυτόν που έφερε τους Λατίνους έξω από την πρωτεύουσα. Η παραμονή των Σταυροφόρων έξω από την Πόλη για

---

⁴² Nicolle, *The Fourth Crusade 1202–04*, σελ. 45-46

καιρό και η αδυναμία του αυτοκράτορα να τηρήσει τις δεσμεύσεις του τους οδήγησε στον να λεηλατούν την ύπαιθρο γύρω από την βυζαντινή πρωτεύουσα. Τον Ιανουάριο του 1204 η υπομονή των Βυζαντινών εξαντλήθηκε και ο Αλέξιος Δ΄, αντιμέτωπος με συνεχείς ταραχές, ζήτησε την βοήθεια των Σταυροφόρων. Αιχμαλωτίστηκε όμως από τον Αλέξιο Δούκα, ο οποίος πρωτοστάτησε στις εξεγέρσεις εναντίον του φιλολατίνου αυτοκράτορα Αλέξιου Δ' και κατόρθωσε, με τη βοήθεια των Βαράγγων, να ανεβεί στο θρόνο και να στεφθεί αυτοκράτορας με το όνομα Αλέξιος Ε΄. Λίγες μέρες αργότερα εκτέλεσε τον αιχμάλωτο Αλέξιο, αφού εν τω μεταξύ είχε πεθάνει και ο Ισαάκ Άγγελος. Με τα νέα αυτά δεδομένα, οι Σταυροφόροι αποφάσισαν να κυριεύσουν την Κωνσταντινούπολη. Στις αρχές Απριλίου έκαναν την πρώτη τους έφοδο στην Πόλη, η οποία αποκρούστηκε. Λίγες μέρες αργότερα όμως, επανέλαβαν την επίθεση τους και μετά από ολιγοήμερη αντίσταση, κατόρθωσαν να καταλάβουν την Κωνσταντινούπολη, η οποία ποτέ μέχρι τότε δεν είχε πέσει στα χέρια ξένων. Ο Αλέξιος Ε' Δούκας εγκατέλειψε την πρωτεύουσα, ενώ το μεγαλύτερο κομμάτι της βυζαντινής ελίτ, ανάμεσα τους και ο Θεόδωρος Λάσκαρης, διέφυγαν στην Νίκαια. Οι νικητές, εισβάλλοντας στην Κωνσταντινούπολη επιδόθηκαν σε ένα όργιο σφαγών, λεηλασιών και βιασμών που δεν είχε ξαναδεί η βυζαντινή πρωτεύουσα. Η κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους δεν έφερε το τέλος της αυτοκρατορίας, ήταν όμως ένα χτύπημα από το οποίο το Βυζάντιο δεν συνήλθε ποτέ.⁴³

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία το 1180, μετά τον θάνατο του Μανουήλ Κομνηνού

⁴³ Nicolle, *The Fourth Crusade 1202–04*, σελ. 63-68

3.4 Η Βυζαντινή υψηλή στρατηγική από τον Ιωάννη Κομνηνό έως την 4η Σταυροφορία

Ο Ιωάννης Κομνηνός, σε αντίθεση με τον πατέρα του Αλέξιο που ήταν αναγκασμένος να διεξάγει κυρίως αμυντικούς πολέμους, σχεδίαζε και πολεμούσε σε στοχευμένες εκστρατείες που θα του επέφεραν το επιθυμητό αποτέλεσμα. Οι επιθετικοί του πόλεμοι διεξάχθηκαν στην Παφλαγονία, στην Κιλικία και στην Συρία με σκοπό την κατάληψη πόλεων. Οι μόνοι αμυντικοί πόλεμοι που έκανε ήταν εναντίον των Ούγγρων και των Πατζινακών και ήταν οι μόνοι που έκανε στην Ευρώπη. Στην ανατολή αντίθετα, ο Ιωάννης ήθελε να ελέγχει τις πόλεις της Κιλικίας και της βόρειας Συρίας, για να μπορεί να ελέγχει καλύτερα την Αντιόχεια. Οι επιχειρήσεις του στην βόρεια Μ. Ασία είχαν σκοπό την εξασθένηση της δύναμης του Εμιράτου των Ντανισμενιδών, οι οποίοι εκείνη την εποχή αποτελούσαν μεγαλύτερο κίνδυνο από το Σουλτανάτο του Ικονίου. Υπήρχαν όμως και δύο περιπτώσεις οι οποίες δεν δείχνουν και τόσο ξεκάθαρη στρατηγική σκέψη. Η πρώτη ήταν ο πόλεμος με την Βενετία, μετά την άρνηση του να ανανεώσει τα προνόμια που είχε παραχωρήσει ο Αλέξιος Α' στους Βενετούς. Ο βυζαντινός στόλος εκείνη την εποχή βρισκόταν σε παρακμή. Ούτε ο Αλέξιος, ούτε ο Ιωάννης έκαναν κάποια σοβαρή προσπάθεια για να αλλάξουν την κατάσταση. Γενικά, οι βυζαντινοί αυτοκράτορες σπάνια αντιλαμβάνονταν την σημασία ενός ισχυρού ναυτικού, το οποίο ελέγχοντας τις θαλάσσιες οδούς, θα μπορούσε να κάνει πιο εύκολο το έργο για τον στρατό ξηράς. Ο Ιωάννης Κομνηνός ανήκε σε αυτή την κατηγορία αυτοκρατόρων, προτιμώντας να διαθέσει τους πόρους που είχε στις επεκτατικές του επιχειρήσεις στην Μ. Ασία. Αποτέλεσμα αυτής της απόφασης του ήταν να ηττηθεί από τους Βενετούς και να αναγνωρίσει τα αιτήματά τους. Η δεύτερη περίπτωση ήταν η προσπάθεια του να συμμαχήσει με τον Σουλτάνο του Ικονίου ενάντια στους Ντανισμενίδες. Η συγκεκριμένη κίνηση απέτυχε καθώς ούτε ο Σουλτάνος του Ικονίου ούτε οι Ντανισμενίδες θα κέρδιζαν κάτι από την πτώση του άλλου.

Η υψηλή στρατηγική του Ιωάννη είχε τρεις στόχους: εξασφάλιση της ασφάλειας στο ανατολικό μέτωπο, έλεγχος της Αντιόχειας και ανασχεση της δύναμης των Ντανισμενιδών. Ένα ενδιαφέρον στοιχείο, που τον διαχωρίζει τόσο από τον προκάτοχο όσο και από τον διάδοχο του, ήταν οι πολλές πολιορκίες που πραγματοποίησε κατά την διάρκεια των εκστρατειών του. Η πολιτική αυτή της διεξαγωγής πολιορκιών ήταν μέρος ενός ευρύτερου σχεδίου να δημιουργηθεί ένα

σταθερό αμυντικό μέτωπο στην Μ. Ασία μέσω της κατοχής σημαντικών οχυρών, όπως η Νεοκαισάρεια και τα διάφορα οχυρά της Κιλικίας. Στόχος του Ιωάννη δεν ήταν να καταστρέψει τους στρατούς των αντιπάλων του, αλλά να καταλάβει στρατηγικά και οχυρωμένα σημεία, μέσω των οποίων θα μπορούσε να ελέγχει τις γύρω περιοχές. Για τον Ιωάννη, τα οχυρά της βόρειας Μ. Ασίας μπορούσαν να αποτελέσουν βάσεις για εξορμήσεις του βυζαντινού στρατού απέναντι στους Ντανισμενίδες Τούρκους. Η κατοχή των οχυρωμένων πόλεων της Κιλικίας του έδινε βάσεις από τις οποίες μπορούσε να ελέγχει καλύτερα την Αντιόχεια, να διακόπτει την επικοινωνία ανάμεσα στους Σελτζούκους του Ικονίου με τους Τούρκους της Συρίας και της Βαγδάτης και ταυτόχρονα να επιχειρεί επιθέσεις εναντίον τους. Η στρατηγική αυτή του Ιωάννη, λόγω των συνεχών επιθετικών πολέμων που έκανε στην Μ. Ασία απέδωσε, καθώς ανάγκασε τους εχθρούς του να αμύνονται συνεχώς και να είναι ανήμποροι να πραγματοποιήσουν επιθέσεις στα αυτοκρατορικά εδάφη. Με τον θάνατο του Ιωάννη και καθώς οι σχέσεις του Βυζαντίου με τους γείτονες του γίνονταν όλο και πιο περίπλοκες, η στρατηγική αυτή δεν μπορούσε να φέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα καθώς απαιτούσε συνεχείς εκστρατείες και μεγάλους πόρους, που τώρα η αυτοκρατορία έπρεπε να διαθέσει και σε άλλα μέτωπα. Σε γενικές γραμμές, ο Ιωάννης Κομνηνός ακολούθησε μία προσεκτική και ορθολογική στρατηγική η οποία του επέτρεπε να ενισχύσει την θέση της αυτοκρατορίας στην Μ. Ασία, να διατηρήσει τις κύριες περιοχές του Βυζαντίου στα Βαλκάνια και παράλληλα να αποτρέψει την μαζική απώλεια εδαφών, όπως συνέβη μετά το Μαντζικέρτ, έχοντας υπό τον έλεγχο του περιοχές στρατηγικής σημασίας όπως η Παφλαγονία, ο Πόντος και η Κιλικία. Ήταν μία συνετή και λογική στρατηγική, σε αντίθεση με αυτήν που ακολούθησε ο διάδοχος του Μανουήλ Κομνηνός.⁴⁴

Ο Μανουήλ Κομνηνός έδωσε περισσότερη σημασία στα δυτικά και βόρεια σύνορα της αυτοκρατορίας, σε αντίθεση με την ανατολή την οποία αγνόησε για αρκετά χρόνια και όπου παρέμεινε σε αμυντική θέση, ιδίως απέναντι στους Τούρκους. Οι πιο σημαντικές του επιτυχίες αφορούσαν την υποταγή της Αντιόχειας και της Ουγγαρίας. Τα κέρδη που είχε όμως από την Ουγγαρία και την Αντιόχεια δεν έφεραν κάποιο στρατηγικό πλεονέκτημα συνολικά στην αυτοκρατορία, καθώς η δήλωση υποταγής τους ήταν περισσότερο στο πρόσωπο του Μανουήλ ως αυτοκράτορα παρά στην αυτοκρατορία. Με τον θάνατο του Μανουήλ και την εσωτερική παρακμή που

---

⁴⁴ Birkenmeier, *The development of the Komnenian army*, σελ. 85-89

ακολούθησε όλα αυτά αποτελούσαν παρελθόν. Ο χρόνος και οι πόροι που διέθεσε σε αυτά τα μέτωπα και τα βραχυπρόθεσμα οφέλη που κέρδισε τον απομάκρυναν από την αντιμετώπιση του πραγματικού κινδύνου, δηλαδή των Σελτζούκων του Ικονίου. Όταν τελικά εκστράτευσε εναντίον τους, υπέστη δεινή ήττα η οποία παρόλο που δεν υπήρξε τόσο καταστροφική όσο φαινόταν από στρατιωτική άποψη, έδειξε ότι το Βυζάντιο δεν μπορούσε να απομακρύνει τους Τούρκους από την Ανατολία, μειώνοντας παράλληλα το αυτοκρατορικό γόητρο. Οι οικουμενικές φιλοδοξίες του Μανουήλ τον οδήγησαν και στην εκστρατεία στην Ιταλία εναντίον των Νορμανδών, όπου μετά τις αρχικές επιτυχίες προσπάθησε να αναβιώσει το μάταιο όνειρο της ανασύστασης της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.⁴⁵

Σε διπλωματικό επίπεδο, οι επιτυχίες που είχε ο Μανουήλ είχαν μακροπρόθεσμα αρνητικό αντίκτυπο, καθώς ενόχλησαν και απομάκρυναν πολλούς από τους πρώην συμμάχους του Βυζαντίου στην Δύση. Η δύναμη του Πάπα μεγάλωνε σταδιακά σε όλη την Ευρώπη και δεν υπήρχε καμία προοπτική να βρεθεί κοινό έδαφος μαζί του. Ο Γερμανός αυτοκράτορας Φρειδερίκος Α' Βαρβαρόσα, μετά την εκστρατεία του Μανουήλ στην Ιταλία, δεν έβλεπε με καλό μάτι τις οικουμενικές φιλοδοξίες του Βυζαντίου, σε σημείο που να συνεταιρίζεται με τους Σελτζούκους του Ικονίου. Η σημαντικότερη όμως συνέπεια των επιτυχιών του Μανουήλ ήταν η αποξένωση της Βενετίας, η οποία για δεκαετίες αποτελούσε τον πιο σπουδαίο σύμμαχο της αυτοκρατορίας στην Δύση. Οι Βενετοί είχαν ανησυχήσει από την επέκταση της βυζαντινής κυριαρχίας στην Δαλματία, στην Ουγγαρία και για λίγο καιρό στην Ιταλία. Ο Μανουήλ προσπάθησε να συμμαχήσει με την Γένοβα και την Πίζα για να αντισταθμίσει την βενετική κυριαρχία, και λίγο αργότερα οι σχέσεις Βυζαντίου-Βενετίας πάγωσαν. Αυτό που ακολούθησε ήταν ίσως η χειρότερη απόφαση που πήρε κάποιος από τους αυτοκράτορες της δυναστείας των Κομνηνών: η κατάσχεση όλων των πλοίων και των εμπορευμάτων των Βενετών που βρίσκονταν εντός της αυτοκρατορίας και η επακόλουθη σύγκρουση με την ιταλική ναυτική δύναμη το 1171. Η απόφαση αυτή είχε δραματικές συνέπειες για την επιβίωση της αυτοκρατορίας, όπως φάνηκε κατά την διάρκεια της Δ' Σταυροφορίας, δεδομένης της ναυτικής ισχύος της Βενετίας που επισκίαζε το βυζαντινό ναυτικό και της συνεχιζόμενης χειροτέρευσης των σχέσεων με την Δύση.⁴⁶

---

⁴⁵ Birkenmeier, *The development of the Komnenian army*, σελ. 100-103

⁴⁶ Gregory, *A History of Byzantium*, σελ. 307

Οι διάδοχοι του Μανουήλ αποδείχθηκαν ανίκανοι να συνεχίσουν το έργο των προηγούμενων Κομνηνών, των οποίων η ισχυρή προσωπικότητα και το κύρος περιόριζε την επιθετικότητα των εχθρών της αυτοκρατορίας. Όταν αυτά τα στοιχεία εξέλειψαν και στον θρόνο του Βυζαντίου ανέβηκαν ανίκανοι αυτοκράτορες, που διακατέχονταν μόνο από τον πόθο τους για την εξουσία, οδήγησαν την αυτοκρατορία σε μία κατάσταση εσωτερικής διάλυσης και παρακμής, αποκορύφωμα της οποίας αποτέλεσε η 4η Σταυροφορία.

3.5 Ο στρατός κατά την περίοδο των Κομνηνών

Ο στρατός κατά την περίοδο των Κομνηνών δεν τελούσε υπό τις ξεχωριστές διοικήσεις του *δομέστικου των σχολών της Ανατολής* και του *δομέστικου των σχολών της Δύσης*, αλλά υπό την ενιαία διοίκηση του *μέγα δομέστικου*. Οι αιτίες για την συγκρότηση του νέου στρατού επί της δυναστείας των Κομνηνών ήταν η μεταβολή του οπλισμού και η συστηματικότερη εκπαίδευση και ενασχόληση με τα στρατιωτικά ζητήματα των πολιτών της αυτοκρατορίας, οι οποίοι θα αποτελέσουν το βασικό πυρήνα του νέου αυτού στρατού. Καθώς οι οικονομικές δυνατότητες του Βυζαντίου είχαν περιοριστεί, η ανάγκη στρατολόγησης ντόπιων ανδρών ήταν επιτακτική λόγω της βαριάς φορολογίας που είχε πέσει στις πλάτες των βυζαντινών υπηκόων, μέσω της οποίας πληρώνονταν τα διάφορα μισθοφορικά σώματα όπως οι Φράγκοι επί Μανουήλ Κομνηνού ή η φρουρά των Βαράγγων.

Ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα της οργάνωσης του νέου στρατού ήταν η αποσύνδεση της στρατιωτικής υπηρεσίας από τα χορηγούμενα κτήματα. Στην θέση του παλιού θεματικού συστήματος θεσπίστηκε ο θεσμός της *πρόνοιας*, όπου η αυτοκρατορία παραχωρούσε καλλιεργήσιμες εκτάσεις γης, μαζί με τους παρόικους, στους *προνοιάριοις*, οι οποίοι εισέπρατταν και την σχετική φορολογία. Επί Αλέξιου Κομνηνού οι *προνοιάριοι* είχαν στρατιωτικές υποχρεώσεις και ήταν υποχρεωμένοι να διατηρούν ένα ετοιμοπόλεμο στρατιωτικό απόσπασμα, του οποίου η δύναμη θα ήταν ανάλογη με την έκταση γης που τους είχε δοθεί. Οι *προνοιάριοι* όμως δεν αποτέλεσαν τον πυρήνα του αυτοκρατορικού στρατού, αλλά χρησιμοποιούνταν ευκαιριακά.⁴⁷

---

⁴⁷ Δεπάστας, Νικόλαος Σ., *Στρατιωτική οργάνωση και πολεμική τέχνη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, 324-1453, σελ. 97-98

Κεφάλαιο 4

4.1 Εισαγωγή

Η κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης οδήγησε στην διάσπαση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας σε αρκετά διάδοχα κράτη. Στην Ανατολή, ιδρύθηκε η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας από τους Αλέξιο και Δαβίδ Κομνηνό, εγγονούς του αυτοκράτορα Ανδρόνικου και ήταν στενά συνδεδεμένοι με την γεωργιανή βασιλική οικογένεια. Στην Δύση, ιδρύθηκε το Δεσποτάτο της Ηπείρου από τον Μιχαήλ Κομνηνό Δούκα, δισέγγονο του αυτοκράτορα Αλέξιου Α'. Το μεγαλύτερο και ισχυρότερο διάδοχο κράτος ήταν η Αυτοκρατορία της Νίκαιας, με πρωτεύουσα την ομώνυμη πόλη. Ηγέτης τους νέου αυτού κράτους ήταν ο Θεόδωρος Λάσκαρης, ο οποίος λίγο πριν την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους είχε ανακηρυχτεί Αυτοκράτορας. Μετά την Άλωση της Πόλης, εγκαταστάθηκε στην Νίκαια μαζί με το μεγαλύτερο μέρος της βυζαντινής ελίτ και κατόρθωσε να στεφθεί Αυτοκράτορας και επίσημα από τον Πατριάρχη, του οποίου η νέα έδρα βρισκόταν στην Νίκαια.

Η διάσπαση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μετά την Δ' Σταυροφορία

4.2 Η θεμελίωση της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας

Από την αρχή της βασιλείας του στην Νίκαια, ο Θεόδωρος Λάσκαρης αντιμετώπιζε πολλά προβλήματα, καθώς η μικρή του αυτοκρατορία ήταν εκτεθειμένη σε επιθέσεις από όλες τις πλευρές λόγω της γεωγραφικής της θέσης. Την μεγαλύτερη απειλή συνιστούσε η Λατινική Αυτοκρατορία που είχε δημιουργηθεί στην Κωνσταντινούπολη, με αυτοκράτορα τον Βαλδουίνο της Φλάνδρας. Η τύχη όμως ήταν με το μέρος του αυτοκράτορα, καθώς μετά τις πρώτες αποτυχίες απέναντι στους Λατίνους, οι Βούλγαροι υπό τον Τσάρο Καλογιάννη σημείωσαν μια σημαντική νίκη έναντι του Βαλδουίνου το 1205, ο οποίος αιχμαλωτίστηκε στην Αδριανούπολη και πέθανε λίγο αργότερα. Τα γεγονότα αυτά βοήθησαν τον Θεόδωρο να ενισχύσει την εξουσία του στο εσωτερικό του κράτους, καθώς και να αναγνωριστεί ως *Αυτοκράτορας των Ρωμαίων* το 1208 από τον εξόριστο Πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης. Η Νίκαια είχε γίνει το πολιτικό και θρησκευτικό κέντρο της διασπασμένης Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Στα ανατολικά του σύνορα, ο Λάσκαρης συγκρούστηκε το 1211 με τους Σελτζούκους του Ικονίου, ηγέτης των οποίων ήταν ο Σουλτάνος Καϊκοσρού. Στην μάχη της Αντιόχειας του Μαιάνδρου ο Βυζαντινός αυτοκράτορας κατάφερε να κερδίσει μια πύρρεια νίκη, με τον Σουλτάνο να πέφτει στο πεδίο της μάχης. Αποτέλεσμα αυτής της σύγκρουσης ήταν να σταθεροποιηθούν τα σύνορα ανάμεσα στην Νίκαια και τους Σελτζούκους στην Μ. Ασία για τις επόμενες δεκαετίες, δίνονταν την ευκαιρία στον Λάσκαρη και τους διαδόχους να επικεντρωθούν στην αντιμετώπιση του Λατινικού κινδύνου, ενώ η σύλληψη του Αλέξιου Γ', σφετεριστή του θρόνου που είχε βρει καταφύγιο στην αυλή του Τούρκου σουλτάνου τερμάτισε την εσωτερική αντίδραση στην εξουσία του. Το επόμενο έτος όμως ηττήθηκε από τον Λατίνο αυτοκράτορα Ερρίκο , ο οποίος επέκτεινε τον έλεγχο του στις νότιες ακτές της θάλασσας του Μαρμαρά. Οι δύο αυτοκράτορες τελικά υπέγραψαν το 1214 συνθήκη ειρήνης, ρυθμίζοντας τις εδαφικές τους διαφορές στην Μ. Ασία. Η συνθήκη ειρήνης αργότερα μετατράπηκε για λίγο και σε κλειστή συμμαχία, όταν ο Αυτοκράτορας Θεόδωρος παντρεύτηκε την κόρη της Αυτοκράτειρας των Λατίνων. Τα επόμενα χρόνια του Θεόδωρου Λάσκαρη στην εξουσία μέχρι τον θάνατο το 1122, αφιερώθηκαν στην εσωτερική ανασύνταξη του κράτους. Χωρίς να αποτελεί κάποια χαρισματική προσωπικότητα, κατάφερε να περισώσει ότι είχε απομείνει από την

διασπασμένη αυτοκρατορία και να αφήσει στον διάδοχο του Ιωάννη Δούκα Βατάτζη, μια αρκετά υπολογίσιμη δύναμη στην περιοχή.⁴⁸

4.3 Στρατιωτική επέκταση υπό τον Ιωάννη Δούκα Βατάτζη και ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης το 1261

Ο Ιωάννης Βατάτζης ανέβηκε στον θρόνο έχοντας παντρευτεί το 1216 την κόρη του προκατόχου του, Ειρήνη Λασκαρίνα. Καθώς πολλά μέλη της οικογένειας των Λασκαρίδων είχαν μείνει εκτός της σειράς διαδοχής εξαιτίας του συγκεκριμένου γάμου, ο Ιωάννης αναγκάστηκε να υπερασπιστεί την θέση του απέναντι στους έτερους διεκδικητές του θρόνου, οι οποίοι υποστηρίζονταν από την Λατινική Αυτοκρατορία. Το 1224 κατάφερε να επικρατήσει των αντιπάλων του και το επόμενο έτος ανάγκασε τον Λατίνο αυτοκράτορα να του εκχωρήσει περιοχές γύρω από την Νικομήδεια στην βόρεια Μ. Ασία. Οι αρχικές αυτές επιτυχίες έκαναν τους βυζαντινούς κατοίκους της Αδριανούπολης να ζητήσουν την βοήθεια του, και ο Βατάτζης περνώντας τον Ελλήσποντο, κατέλαβε την πόλη. Λίγους μήνες αργότερα όμως ο Θεόδωρος Δούκας, ο οποίος κυριαρχούσε στην Ήπειρο, την Θεσσαλία και την Μακεδονία επιτέθηκε με ισχυρό στρατό κατά της πόλης και η παρουσία της Νίκαιας στα ευρωπαϊκά εδάφη περιορίστηκε. Οι φιλοδοξίες του Θεόδωρου Δούκα τον οδήγησαν να στεφθεί αυτοκράτορας το 1127 από τον Επίσκοπο της Αχρίδας και λίγα χρόνια αργότερα, το 1330 να επιτεθεί κατά των Βουλγάρων, την υποταγή των οποίων θεωρούσε προϋπόθεση για την κατάκτηση του μεγαλύτερου στόχου, της Κωνσταντινούπολης. Υπέστη όμως συντριπτική ήττα και τυφλώθηκε, ενώ το κράτος του περιορίστηκε εδαφικά και μετατράπηκε σε βουλγαρικό δορυφόρο. Αυτή η εξέλιξη έφερε κοντά την Αυτοκρατορία της Νίκαιας με την Βουλγαρία, οι οποίοι στο πρόσωπο των Λατίνων της Κωνσταντινούπολης έβλεπαν έναν κοινό εχθρό. Η συμμαχία αυτή επικυρώθηκε με τον γάμο ανάμεσα στον γιό του Βατάτζη, Θεόδωρο, και την κόρη του Βούλγαρου τσάρου Ιωάννη Ασάν. Το επόμενο έτος οι δύο δυνάμεις πολιορκήσαν την Κωνσταντινούπολη, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Ο Βούλγαρος ηγεμόνας είχε συνειδητοποιήσει πως ήταν προς το συμφέρον του να διατηρηθεί η

---

⁴⁸ Finlay, *History of the Byzantine and Greek Empires from 1057 to 1453*, σελ. 353-369

αδύναμη Λατινική αυτοκρατορία, παρά να αντικατασταθεί με μία ισχυρή Βυζαντινή, που αργότερα θα έτρεφε βλέψεις προς το δικό του βασίλειο. Έτσι, από εκείνη την στιγμή και έπειτα άλλαξε την πολιτική του απέναντι στην Νίκαια, κρατώντας ουδέτερη στάση.⁴⁹

Ο θάνατος του Βούλγαρου τσάρου το 1241 έδωσε την ευκαιρία στον Ιωάννη Βατάτζη να καταλάβει τον επόμενο χρόνο την Θεσσαλονίκη. Το 1246, εκμεταλλευόμενος την άνοδο ενός ανήλικου βασιλιά στον βουλγαρικό θρόνο, επιτέθηκε εναντίον της Βουλγαρίας και κατέλαβε τις Σέρρες και το Μελένικο, δίνοντας την ευκαιρία και στον Δούκα της Ηπείρου να επεκτείνει την επιρροή του κοιλάδα του Αξιού. Οι αλληπάλληλες αυτές επιτυχίες και η δύσκολη κατάσταση στην οποία βρισκόταν η Λατινική Αυτοκρατορία, τόσο από στρατηγικής όσο και από οικονομικής άποψης, ανάγκασαν τον Πάπα να προτείνει στον Βατάτζη την παραχώρηση της Κωνσταντινούπολης, με τίμημα την ένωση των δύο Εκκλησιών. Καθώς όμως ο χρόνος κυλούσε υπέρ του, ο Βυζαντινός αυτοκράτορας έκανε υπομονή και συνέχιζε να επεκτείνει τον έλεγχο του και σε άλλες περιοχές, καταλαμβάνοντας την Ρόδο.⁵⁰

Πέρα από τις επαφές του με τον Πάπα, ο Βατάτζης είχε αναπτύξει ιδιαίτερα καλές σχέσεις με τον Φρειδερίκο Β' της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Ο Γερμανός αυτοκράτορας ήταν εχθρός του παπικού κράτους που υποστήριζε την Λατινική Αυτοκρατορία, δίνοντας έτσι την ευκαιρία στους δύο ηγεμόνες να βρουν κοινό έδαφος για συνεργασία. Η άτυπη αυτή συμμαχία επισφραγίστηκε με τον γάμο του Ιωάννη Βατάτζη με την κόρη του Γερμανού αυτοκράτορα, Άννα Χοενστάουφεν. Η Αυτοκρατορία της Νίκαιας δεν κέρδισε κάτι πρακτικό από αυτή τη συμμαχία, η σύνδεση όμως του Βυζαντινού αυτοκράτορα μέσω γάμου με τον ισχυρότερο ηγεμόνα της Δύσης, προσέδωσε κύρος στον Ιωάννη Βατάτζη.⁵¹

Η τελευταία επιχείρηση του Ιωάννη Βατάτζη πραγματοποιήθηκε το 1252 εναντίον του Μιχαήλ Β', δούκα της Ηπείρου, και ήταν αποτέλεσμα των μηχανορραφιών του τυφλού θείου του, Θεόδωρου Δούκα. Έπεισε τον Μιχαήλ να επιτεθεί κατά των μακεδονικών κτήσεων του Βατάτζη, όμως ο αυτοκράτορας της Νίκαιας απέκρουσε

---

⁴⁹ Finlay, *History of the Byzantine and Greek Empires from 1057 to 1453*, σελ. 376-380

⁵⁰ Finlay, *History of the Byzantine and Greek Empires from 1057 to 1453*, σελ. 380-383

⁵¹ Ostrogorsky George, *History of the Byzantine state*, σελ. 441

εύκολα την επίθεση και μετά την λιποταξία ενός εκ των στρατηγών του, ο Μιχαήλ αναγκάστηκε να υπογράψει ειρήνη, παραδίδοντας σημαντικά οχυρά στον Βατάτζη και δίνοντας ως όμηρο τον γιό του Νικηφόρο στην αυλή του αυτοκράτορα στην Νίκαια. Ο τυφλός Θεόδωρος Δούκας κλείστηκε σε μοναστήρι όπου και πέρασε το υπόλοιπο της ζωής του. Αποτέλεσμα αυτής της σύγκρουσης ήταν η ενίσχυση της επιρροής της Νίκαιας στην βορειοδυτική Ελλάδα, φέρνοντας μάλιστα υπό τον έλεγχο της περιοχές γύρω από το Δυρράχιο.⁵²

Πεθαίνοντας το 1254, στον θρόνο της Νίκαιας ανέβηκε ο γιός του Θεόδωρος Β' Λάσκαρης. Η βασιλεία του κράτησε μόλις μέχρι το 1258 λόγω του σοβαρού προβλήματος επιληψίας που αντιμετώπιζε. Μέσα σε αυτά τα χρόνια όμως κατάφερε να αντιμετωπίσει την βουλγαρική απειλή, συντρίβοντας τους το 1255 και λίγο αργότερα, να καταλάβει οριστικά το Δυρράχιο και τα Σέρβια, περικυκλώνοντας το δουκάτο της Ηπείρου.

Ο θάνατος του το 1258 έφερε στην εξουσία τον ανήλικο γιό του, Ιωάννη Δ' Λάσκαρη. Ως αντιβασιλέας ορίστηκε μετά από μια αλληλουχία γεγονότων ο στρατηγός Μιχαήλ Παλαιολόγος, ένας από τους καλύτερους στρατηγούς της αυτοκρατορίας. Η εποχή της ανόδου του στην εξουσία συνέπεσε με την δημιουργία μιας αντιβυζαντινής συμμαχίας, η οποία θορυβήθηκε από την αύξηση της ισχύος της Νίκαιας. Τον συνασπισμό αποτελούσαν ο βασιλιάς Μανφρέδος της Σικελίας, ο πρίγκιπας Βιλεαρδουίνος της Αχαΐας και ο ανίσχυρος δούκας της Ηπείρου, Μιχαήλ Δούκας. Στην μάχη της Πελαγονίας το 1259, ο Μιχαήλ Παλαιολόγος κέρδισε μια συντριπτική νίκη, η οποία παγίωσε την βυζαντινή κυριαρχία στην νότια Βαλκανική χερσόνησο. Καμία άλλη βαλκανική δύναμη δεν μπορούσε να αμφισβητήσει την ανερχόμενη δύναμη του Βυζαντίου και η απελευθέρωση της Κωνσταντινούπολης από την παρηκμασμένη Λατινική Αυτοκρατορία έμοιαζε πια θέμα χρόνου. Το 1261, ο στρατηγός Αλέξιος Στρατηγόπουλος, καθώς ήταν σε αποστολή αναγνώρισης κοντά στα βουλγαρικά σύνορα, πληροφορήθηκε ότι η Κωνσταντινούπολη ήταν ελάχιστα φυλαγμένη και ότι ο βενετικός στόλος είχε αναχωρήσει προς την Μαύρη Θάλασσα. Χωρίς να χάσει χρόνο, μπήκε κρυφά στην Πόλη και αιφνιδίασε την λατινική φρουρά, καταλαμβάνοντας χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία την Βασιλεύουσα στις 25 Ιουλίου. Ο Λατίνος αυτοκράτορας επιβιβάστηκε στο πρώτο πλοίο που βρήκε και διέφυγε από

---

⁵² Finlay, *History of the Byzantine and Greek Empires from 1057 to 1453*, σελ. 391

την πόλη. Λίγες μέρες αργότερα, ο Μιχαήλ Παλαιολόγος εισήλθε θριαμβευτικά στην Κωνσταντινούπολη, η οποία μετά από 57 χρόνια αποτελούσε ξανά την πρωτεύουσα της αναγεννημένης Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Υπό την δυναστεία των Παλαιολόγων το Βυζάντιο κατάφερε να διατηρηθεί έως το 1453 και την Άλωση της Πόλης από τους Οθωμανούς.⁵³

4.4 Υψηλή στρατηγική των αυτοκρατόρων της Νίκαιας

Πρώτο μέλημα της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας ήταν να κερδίσει την αναγνώριση του κράτους της από την Λατινική Αυτοκρατορία. Παρά τις αρχικές αποτυχίες, ο Θεόδωρος Α' Λάσκαρης εκμεταλλεύτηκε τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι Λατίνοι απέναντι στους Βουλγάρους, και με την συνθήκη που υπέγραψαν το 1214 οι δύο αυτοκρατορίες, ο Λάσκαρης πήρε αυτό που ήθελε. Παράλληλα, στόχος του νέου Αυτοκράτορα ήταν να αναγνωριστεί από τα υπόλοιπα διάδοχα κράτη ως ο μόνος κληρονόμος του Βυζαντινού θρόνου και ως ο μόνος που μπορούσε να φέρει την ονομασία του *Αυτοκράτορα των Ρωμαίων*, κάτι που κατάφερε με την στέψη του το 1208, από τον εξόριστο Πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης στην Νίκαια. Υιοθετώντας τις πολιτικές και εκκλησιαστικές παραδόσεις της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας κατάφερε να κάνει την Νίκαια το κέντρο του νέου Βυζαντινού κράτους το οποίο προοριζόταν να επαναφέρει την Κωνσταντινούπολη ξανά σε βυζαντινά χέρια.

Χάρη στον Ιωάννη Βατάτζη, η Αυτοκρατορία της Νίκαιας κατάφερε να διπλασιάσει την έκταση της και να θέσει τις βάσεις για την μελλοντική ανακατάληψη της Πόλης. Οι εκστρατείες του απέναντι στους έτερους σφετεριστές του θρόνου στην Ήπειρο και στην Θεσσαλονίκη, στους Βουλγάρους και τέλος, απέναντι στους Λατίνους, εδραίωσαν την βυζαντινή κυριαρχία στα Βαλκάνια. Οι επιτυχίες αυτές συνδυάστηκαν και με προσεγμένες διπλωματικές προσεγγίσεις, όπως αυτή με τον Βούλγαρο τσάρο απέναντι στους Λατίνους και τον Γερμανό αυτοκράτορα απέναντι στον Πάπα. Η θέση της Νίκαιας στην Μ. Ασία ενισχύθηκε και από την άφιξη των Μογγόλων, οι οποίοι νίκησαν τους Σελτζούκους και τους Κομνηνούς της Τραπεζούντας, εξασθενώντας

---

⁵³ Ostrogorsky George, *History of the Byzantine state*,σελ. 447-449

έτσι τους κυριότερους αντιπάλους της αυτοκρατορίας στα ανατολικά της σύνορα. Τα κατορθώματα αυτά δεν μπορούσαν όμως να είχαν έρθει χωρίς και μια προσπάθεια ανασύνταξης στο εσωτερικό και βελτίωσης του στρατού.

Τα οικονομικά μέτρα του Ιωάννη Βατάτζη έδωσαν στην Νίκαια μια περίοδο ευημερίας που το Βυζαντινό κράτος δεν είχε απολαύσει για δεκαετίες. Κύριο μέλημα του Βατάτζη ήταν να αποκαταστήσει την αυτάρκεια του κράτους, περιορίζοντας τις εισαγωγές και σπάζοντας το μονοπώλιο που κατείχαν οι ιταλικές ναυτικές δημοκρατίες. Απαγόρευσε στους υπηκόους του να αγοράζουν πολυτελή αντικείμενα που δεν είχαν κατασκευαστεί στην Νίκαια. Ο προστατευτισμός αυτός είχε ως στόχο την Βενετία, την ισχυρότερη απ' όλες τις ναυτικές δημοκρατίες. Παράλληλα, η μογγολική εισβολή στην Μ. Ασία είχε ρημάξει τα εδάφη των Σελτζούκων, οι οποίοι αναγκάζονταν να αγοράζουν προϊόντα από την Νίκαια σε πολύ ακριβές τιμές. Έτσι, παρόλο που η Αυτοκρατορία της Νίκαιας βρισκόταν σχεδόν μόνιμα σε κατάσταση πολέμου, είχε πάντα τους πόρους να διαχειριστεί τις δύσκολες καταστάσεις. Γενικά, η οικονομική κατάσταση του κράτους της Νίκαιας ήταν πολύ καλύτερη σε σχέση με την Βυζαντινή Αυτοκρατορία επί των τελευταίων Κομνηνών και της δυναστείας των Αγγέλων.⁵⁴

Το έργο της συγκρότησης, της οργάνωσης και της εκπαίδευσης του νέου στρατού της Νίκαιας παρουσίαζε πολλά προβλήματα αρχικά για τους Αυτοκράτορες της Νίκαιας. Μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα, ο Θεόδωρος Α' Λάσκαρης κατάφερε να μετατρέψει τους υπηκόους του σε επαγγελματίες μαχητές, εξοπλίζοντας τους σύμφωνα με τα πρότυπα της εποχής και στοχεύοντας συνολικά στην δημιουργία ενός πειθαρχημένου στρατού, ικανού να αντιμετωπίσει τόσο τους ιπότες των Λατίνων όσο και το ευέλικτο ιππικό των Τούρκων. Ο ίδιος ο Αυτοκράτορας συμμετείχε στην εκπαίδευση των στρατιωτών του προσπαθώντας να ενισχύσει το ηθικό τους. Η νίκη που πέτυχε εναντίον των Τούρκων, εξασφαλίζοντας την ηρεμία στα ανατολικά σύνορα του κράτους για δεκαετίες, αποτελεί ξεκάθαρη απόδειξη της άριστης οργάνωσης και του επαγγελματισμού που διακατείχε το νέο στράτευμα. Οι διάδοχοι του, κληρονομώντας έναν ισχυρό στρατό, κατάφεραν να επεκτείνουν την

---

⁵⁴ *Ostrogorsky George, History of the Byzantine state, σελ. 443-444*

αυτοκρατορική κυριαρχία στα Βαλκάνια, προετοιμάζοντας το έδαφος για την επιστροφή των Βυζαντινών στην Κωνσταντινούπολη το 1261.⁵⁵

Η Βυζαντινής Αυτοκρατορία λίγα χρόνια μετά την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης

⁵⁵ Δεπάστας, Νικόλαος Σ., *Στρατιωτική οργάνωση και πολεμική τέχνη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, 324-1453*, σελ. 112-115

Συμπεράσματα

Παρά τα απανωτά χτυπήματα που δέχθηκε τον 11ο αιώνα σε κάθε πλευρά των συνόρων της η Βυζαντινή Αυτοκρατορία κατάφερε, με βάση τις δυνατότητες που είχε, να ανταπεξέλθει απέναντι σε αυτές τις τεράστιες προκλήσεις. Την χρονιά που ο Αλέξιος Κομνηνός ανέβαινε στον θρόνο, η αυτοκρατορία είχε χάσει το σύνολο της Μ. Ασίας στην ανατολή από την εισβολή των Σελτζούκων ενώ στα δυτικά της σύνορα, οι Νορμανδοί είχαν κατακτήσει τις ιταλικές κτήσεις του Βυζαντίου και εισβάλλοντας στα Βαλκάνια, απειλούσαν την ύπαρξη της ίδιας της αυτοκρατορίας. Οι εισβολές αυτές συνέπεσαν με την παρακμή του στρατού, που βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό σε μισθοφόρους και την ισχνή κατάσταση στην οποία βρισκόταν το αυτοκρατορικό θησαυροφυλάκιο εξαιτίας της σπατάλης των προηγούμενων αυτοκρατόρων. Οι Κομνηνοί κατάφεραν να ανατρέψουν αυτήν την κατάσταση και να φέρουν το Βυζάντιο σε δεσπόζουσα θέση στην Ανατολική Μεσόγειο, κυρίως από στρατιωτική σκοπιά. Ήταν όμως τέτοια η παρακμή στην οποία είχε βυθιστεί η αυτοκρατορία, ώστε οι στρατηγικές που χρησιμοποίησαν οι αυτοκράτορες της δυναστείας των Κομνηνών να μην αποδώσουν μακροπρόθεσμα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ναυτική δημοκρατία της Βενετίας, η οποία αποτέλεσε τον κυριότερο βυζαντινό σύμμαχο στην Δύση στο μεγαλύτερο μέρος του 12ου αιώνα. Καθώς το βυζαντινό ναυτικό είχε περιπέσει από καιρό σε δυσμένεια, οι Κομνηνοί αναγκάζονταν να ζητήσουν την βενετική βοήθεια, δίνοντας τους ως αντάλλαγμα τεράστια εμπορικά προνόμια που αυξάνονταν με τον καιρό. Η βενετική οικονομική διείσδυση στην αυτοκρατορία, καθώς και άλλων λιγότερο ισχυρών ναυτικών δημοκρατιών, "πριόνισε" την ανάπτυξη του βυζαντινού εμπορίου και συνακόλουθα της βυζαντινής οικονομίας στο σύνολο της. Και όταν ο Μανουήλ Κομνηνός προσπάθησε να αντιστρέψει την κατάσταση, το μόνο που κατάφερε ήταν να απομακρύνει τον μόνο ισχυρό σύμμαχο που είχε πρακτικά το Βυζάντιο στην Δύση και να επιδεινώσει τις σχέσεις με τους Λατίνους. Λίγες δεκαετίες αργότερα, οι Βενετοί αποτελούσαν την κινητήρια δύναμη της 4ης Σταυροφορίας, την οποία και κατεύθυναν απέναντι στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

Σύμφωνα με τον Haldon, από το τέλος του 11ου αιώνα και έπειτα, τα τεχνικά και οργανωτικά πλεονεκτήματα της αυτοκρατορίας άρχισαν να φθίνουν με ταχείς

ρυθμούς. Τα κράτη της δυτικής Ευρώπης άρχισαν να αναπτύσσουν εξίσου αποτελεσματικά κοινωνικά συστήματα και ήταν σε θέση να παρατάσουν στο πεδίο της μάχης μεγάλους και καλά εκπαιδευμένους και εξοπλισμένους στρατούς. Οι νέες τακτικές δεν αναπτύσσονταν πλέον στο Βυζάντιο αλλά στην Δύση. Χωρίς αυτά τα πλεονεκτήματα, η μειονεκτική γεωγραφική θέση της αυτοκρατορίας άρχισε να μετρά εις βάρος της. Οι οικονομικές και τεχνολογικές αλλαγές που συντελούνταν αλλού σε συνδυασμό με τις παρωχημένες πολιτικές και οικονομικές δομές της αυτοκρατορίας έθεσαν το Βυζάντιο στο περιθώριο των εξελίξεων. Η οριστική πτώση της βυζαντινής δύναμης ήρθε με τον θάνατο του Μανουήλ Κομνηνού το 1180 και την κατάρρευση του ευαίσθητου συστήματος διπλωματικών ισορροπιών που αυτός είχε οικοδομήσει.⁵⁶

---

⁵⁶ *Haldon, Οι πόλεμοι του Βυζαντίου, σελ.236-239*

Βιβλιογραφία

- Anna Comnena, *The Alexiad*, translated by Elizabeth A. S. Dawes, In parentheses Publications, Byzantine Series, Cambridge, Ontario 2000
- Birkenmeier John, *The development of the Komnenian army, 1081-1180*, Leiden: Brill, 2002
- David Nicolle, *The Fourth Crusade 1202–04, The betrayal of Byzantium*, Osprey Publishing, 2011
- Diehl Charles, *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, Εκδόσεις Ηλιάδη, 2002
- Finlay George, *History of the Byzantine and Greek Empires from 1054 to 1453*, William Blackwood and Sons, Edinburgh and London, 1854
- Gibbon Edward, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire, Volume VI*, Strahan & Cadell, London, 1788
- Gregory Timothy E. , *A History of Byzantium, Second Edition*, Wiley-Blackwell, 2010
- Haldon John F. , *Οι πόλεμοι του Βυζαντίου: μάχες και εκστρατείες της βυζαντινής εποχής*, Αθήνα: Εκδόσεις Κωνσταντίνου Τουρίκη, 2004
- Harvey Alan, *Economic expansion in the Byzantine Empire, 900-1200*, Cambridge: Cambridge University Press, 1989
- Norwich, John Julius, *Σύντομη ιστορία του Βυζαντίου*, Αθήνα: Εκδόσεις Γκοβόστη, c1999
- Ostrogorski Georgije, *History of the Byzantine state*, Oxford: Basil Blackwell, 1989

- Δεπάστας, Νικόλαος Σ. , *Στρατιωτική οργάνωση και πολεμική τέχνη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, 324-1453*, Αθήνα: Γενικό Επιτελείο Στρατού, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, 1999
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική: 6ος-11ος αιώνας*, Εκδόσεις Ποιότητα
- Treadgold Warren, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford University Press, 1997